



İmamlar Üzerinde Hegemonik Erkeklik Biçimleri ve Din: Diyarbakır Kent Örneği*

MEHMET OZAN AHNAS
Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye
Ministry of Education, Türkiye
ozanahnas@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2301-9057>

İHSAN TOKER
Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türkiye
Ankara University, Faculty of Divinity, Türkiye
iitoker@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9033-9910>

Öz

Erkeklik, akademik disiplinde ve sosyal bilimlerin birçok dalında konu edilmiş bir alana işaret eder. Toplumsal cinsiyet alanında genellikle kadınların sosyal durumlarını ve onların erkekler tarafından nasıl ezildiklerini analiz eden çalışmalar yapılmaktadır. Erkek kimliğinin karakteristik özellikleri ve bunun din ile ilişkisinin neler olduğuna dair tartışmaların bakir bir literatüre karşılık geldiği ifade edilebilir. Bu araştırmada hegemonik erkeklik, eril tahakküm ve iktidar teorileri çerçevesinde imamlardaki erkeklik algıları ve bunun din ile kurmuş olduğu ilişkisel bağ incelenmektedir. Nitel yöntem ve derinlikli mülakat tekniğiyle toplanan saha verileri ışığında ve imamların deneyimleri temelinde tartışmalar üretilmekte, erkeklik olgusunun şekillenmesinde dinsel algıların rolü analiz edilmektedir. Bu meyanda Diyarbakır'da imamlık görevini sürdürmeye devam eden 30 kişi ile derinlikli görüşmeler yapılmıştır. Araştırma yapılan Diyarbakır kentinin sosyo-kültürel şartlarında dinsel söylemin üretilmesinde çoğunlukla saygın bir konumda ve karizmatik bir statüde olan imamların erkeklik tasavvurlarının, teorik literatür doğrultusunda ve araştırmanın amaçlarına uygun olarak irdelenmesi hedeflenmektedir. Diğer bir ifadeyle dinsel normlar ile ataerkil normların iç içe yaşandığı Diyarbakır'da imamların erkeklik algılarının şekillenmesinde etkin olan süreçler ele alınmaktadır. Çalışmanın sonunda; İslam dininin ataerkillikten gelen cinsiyet normlarından bir kısmını benimsetecek tutum ve davranışları emretmesinin erkek kimliğinin öğrenilmesinde etkili olduğu ve erkeklik kimliğinin öğrenilmesinde ataerkil ve dinsel söylemin iç içe geçtiği bulgulanmıştır. İmamların kadın ve erkeğin fiziksel özellikleri veya akli melekeleri gibi konularda eşitlikçi bir yaklaşıma sahip olmadıkları görülmektedir. Ayrıca 'erkek adam' tanımlarında ağır şartlar gerektiren işlerde erkeklerin çalışması, kadınların yaratılış itibarıyla duygusallıklarının zayıflık olarak zikredilmesi vb. yaklaşımlar ön plana

çıkmaktadır. Nihai olarak İslam dini özelinde, imamlarda cinsiyet temasının oluşumunda etkili olan faktörlerin ortaya çıkarılması, toplumsal cinsiyet çalışmaları için faydalı olacaktır. Bunun da yeni oluşabilecek erkeklik kategorilerine bir açılım sağlama fırsatı yaratacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Toplumsal Cinsiyet, Hegemonik Erkeklik, Eril Tahakküm.

Hegemonic Masculinity Forms and Religion among Imams: A Case Study from Diyarbakır

Abstract

Masculinity refers to an area that has been the subject of many academic disciplines and branches of the social sciences. In the field of gender, studies have generally analysed the social situation of women and how they are oppressed by men. It can be stated that discussions on the characteristics of male identity and its relationship with religion correspond to a virgin literature. In this study, within the framework of the theories of hegemonic masculinity, masculine domination and power, the perceptions of masculinity in imams and its relational link with religion are analysed. In the light of the field data collected with qualitative method and in-depth interview technique and on the basis of the experiences of imams, discussions are generated and the role of religious perceptions in shaping the phenomenon of masculinity is analysed. In this context, in-depth interviews were conducted with 30 people who continue to serve as imams in Diyarbakır. It is aimed to analyse the conceptions of masculinity of imams, who are mostly in a respected position and charismatic status in the production of religious discourse in the socio-cultural conditions of Diyarbakır, in line with the theoretical literature and in accordance with the aims of the research. In other words, the processes that are effective in shaping the perceptions of masculinity of imams in Diyarbakır, where religious norms and patriarchal norms are intertwined, are discussed. At the end of the study, it was found that the fact that the religion of Islam commands attitudes and behaviours that will adopt some of the gender norms coming from patriarchy is effective in the learning of male identity and that patriarchal and religious discourse are intertwined in the learning of masculinity identity. It is seen that Imams do not have an egalitarian approach to issues such as the physical characteristics or mental faculties of men and women. In addition, in the definitions of 'male men', approaches such as men working in jobs requiring heavy conditions, women's emotionalism being mentioned as weakness by creation, etc. come to the fore. In the end, it will be useful for gender studies to reveal the factors that are effective in the formation of gender themes in imams in Islam. It is thought that this will create an opportunity to provide an opening to new categories of masculinity.

Keywords: Sociology of Religion, Gender, Hegemonic Masculinity, Masculine Domination.

Giriş

İster bir ideoloji olsun ister bir kültürel kategori olsun toplumsal cinsiyet, "kadınlık ve erkeklik inşa/kurgu biçimlerini gösteren bir tanımlamadır."¹ Toplumsal cinsiyet ilişkileri hiyerarşisinin önemli terimlerinden biri

* Bu çalışma, Mehmet Ozan Ahnas tarafından yapılan, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim dalında Prof. Dr. İhsan Toker'in danışmanlığını yürüttüğü, "İmamların Erkeklik Algıları ve Din: Diyarbakır Örneği" başlıklı 2024 yılında kabul edilmiş doktora tezinden türetilmiştir.

¹ Birsan Banu Okutan, *Erillik ve Din*, 18.

erkeklik/erilliktir. Toplumun taşıdığı davranış kalıplarına uygun inşa edilen erkeklik, insanlık tarihinin farklı dönemlerinde farklı toplumlarda farklı biçimlerde şekillenen kültürel ve görelî bir kimliktir. İnsan cinsiyetleri ve onların farklı yönleriyle her zaman ilgili olan dinler, toplumsal hayatın şekillenmesinde etkin işlevleri olan bir yapıya karşılık gelmektedir. Erkeklik rollerindeki kültürel farklılıklar, inşa edilmiş itibariyle dinden ve sosyal normlardan bağımsız değildir. Erkeklerin ön planda olduğu bir toplumsal cinsiyet kurgusunda dinî yapılar önemli olgular olarak zikredilmektedir.² Bu doğrultuda dinin toplumsal cinsiyet alanına müdahalesi ve ondan etkilenmesi problematik bir konu olarak görünmektedir.

Toplumsal cinsiyet olgusunda erkeklik kimliği, kültürel olarak zaman zaman kaybedilme riski taşıyan ve kanıtlanması gereken bir olgu olarak tarif edilmektedir.³ Dolayısıyla erkek kimliğinin tam olarak neye tekabül ettiğini anlamak için sadece toplumsal ilişkilere bakmak yeterli bir analiz imkânı vermeyecektir. Dinin inançsal ve davranışsal olarak cinsiyetlerle kurmuş olduğu bağ da sorgulanmalıdır. Erkek kimliğinin çeşitli varsayımlar ve görüşler etrafında yapılanmasının ve bunun dinsel temellendirmelere oturtulmaya çalışılmasının incelenmesi gerekmektedir. Ataerkilliğin derinlemesine anlaşılmasına çalışılması da erkekliğin doğasına odaklanılmasını gündeme getirmektedir. Toplumsal cinsiyet çalışmalarının büyük çoğunluğunun kadınlar üzerine yoğunlaşmış olmasına rağmen son yıllarda toplumsal cinsiyet kurgusunun ve ilişkilerinin anlaşılmasında erkekliğin hangi mekanizmalarda üretildiği vurgulanmaya başlanmaktadır.⁴

Erkekliğin üretildiği mekanizmalardan biri de dindir. Bu meyanda imamların kültürel ve dinsel deneyimleri üzerinde bir tartışma amacı güden bu çalışmada, dinin, var olan iktidar ve egemenlik düşüncesini körükleyerek hegemonik erkeklik kültürünü destekleyen bir yapıda olup olmadığı irdelenmektedir. En genel ifadeyle çalışmanın konusu; araştırmanın yapıldığı bölgede birçok sosyal meselenin çözümünde danışma merkezi ve bilgi kaynağı konumunda olan imamların erkekliklerini nasıl şekillendirdiğinin, özellikle erkeklik meselesiyle ilgili olan dinî metinlerin imamların pratiklerine nasıl yansıdığının tespit, tasvir ve tahlilidir.

² Deniz Kandiyoti, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, 14.

³ Tayfun Atay, *Çin İşi Japon İşi Cinsiyet ve Cinsellik Üzerine Antropolojik Değıniler*, 36.

⁴ Serpil Sancar'ın "Erkeklik: İmkânsız İktidar: Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler," Birsan Banu Okutan'ın "Erillik ve Din," İlker Erdoğan'ın editörlüğünü yaptığı "Medya'da Hegemonik Erkeklik ve Temsil," Margaret Mead'in 1930'larda kaleme aldığı "Sex and Temperament in Three Primitive Societies (Üç İlkel Toplumda Cinsiyet ve Mizaç)," Amanullah Sındy'nin "The Crisis of Islamic Masculinities," Abdennur Prado'nun "Muslim masculinities: An Open Process," Michael G. Peletz'in "Hegemonic Muslim Masculinities and Their Others: Perspectives from South and Southeast Asia" adlı çalışmaları bu araştırmalara örnek olarak gösterilebilir.

Araştırmanın konu ve problemleri ekseninde erkeklik öznelliğinin iktidar ilişkilerini açığa çıkarmadan anlaşılması mümkün gözükmemektedir. Nitekim erkeklikler “öznelilikler olarak icra ve söylemler dolayısıyla kurulurlar. Bir toplumdaki egemen söylemler, iktidar ilişkileri dolayısıyla insanları cinsiyetleri üzerinden neyi yapabilecekleri ya da neyi yapamayacakları konusunda yönlendirirler. Gerek erkekler gerekse kadınlar açısından heteronormatif bir toplumsal cinsiyet biçimlenmesinin türevleri inşa ve empoze edilir. Erkeklik ve kadınlık öznelilikleri birbirine karşıt, birbirlerini tamamlayıcı ve birbirlerine bağlı şekilde kurgulanırlar.”⁵

Son yıllarda erkekliğin farklı biçimlerde tanımlandığı ve iktidar ile kurduğu tahakkümün nasıl tezahür ettiğine dair çalışmalar yapılmaktadır. 1987 yılında *Gender and Power*, 1995 yılında *Masculinity* adlı eserleriyle erkeklik çalışmalarının kurucusu konumunda olan ilk isim Robert W. Connell’dir. Connell, *Masculinity* çalışmasında farklı erkeklikleri ortak paydada toplayan şeyin kadınlar üzerinde sağlanan iktidar baskısı olduğunu ifade ederek bu kavrama açıklık getirmeye çalışmaktadır. Bu meyanda Connell çalışmasında hegemonik erkeklik kavramına ilişkin tartışmalarda erkekliğin kültürel ve sosyal inşa süreci olduğunu vurgulamakta, erkekliğin evrensellik iddiasına ve kaba genellemelere uymayan bir olgu olduğu sonucuna ulaşmaktadır.⁶ Ancak bu çalışmada Connell’in hegemonik erkeklik kavramı ekseninde imamların, “Erkek adam ağlar mı? Erkek adam işsiz olur mu? Erkek adam ev işleri yapar mı? Erkek adam olmanın avantajları ve dezavantajları nelerdir?” gibi sorulara verdiği yanıtların dinî dayanakları üzerine yoğunlaşarak, erkeğin hangi ideal/üstün davranışları sergilemesi gerektiğinin İslam dininin vurguladığı cinsiyet rolleri ekseninde tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle Connell çalışmasında hegemonik erkekliği iktidar baskısı üzerinden ele almaktaiyken bu çalışmada erkekliğin kurgulanmasında, şekillenmesinde ve kadınlar üzerinde tahakküme dönüşmesinde din faktörünün etkisi üzerine yoğunlaşmaktadır.

Toplumsal cinsiyete dair yapılan araştırmalarda erkek kimliğine atıflar yapılmaktadır. Ancak Türkiye özelinde erkeklik çalışmalarına ait akademik odaklaşmanın kadın çalışmalarına kıyasla daha az olduğu görülmektedir. Nitekim toplumsal cinsiyet çalışmalarında çoğunlukla kadınların erkek egemen dünyada ezilmişliklerine vurgular yapılmaktadır. Kadınların ezilmişliği nasıl yaşadığını anlamak kadar, erkeklerin eril iktidar konumlarını nasıl inşa edip sürdürdüklerini anlamak da önemlidir. İrdelenen literatürde genel itibarıyla sosyal ve beşerî çalışmalarda din körlüğü ve din

⁵ Çağdaş Demren, “Erkeklik, Ataerkillik ve İktidar İlişkileri,” 18.

⁶ Şenol Topçu, “1980 Sonrası Türk Öyküsünde Erkek ve Erkeklik Olgusu,” 59.

temalı çalışmalarda ise toplumsal cinsiyet körlüğü olmak üzere çifte körlük ile karşılaşmaktadır.⁷ Margaret Mead'ın 1930'larda kaleme aldığı *Sex and Temperament in Three Primitive Societies* adlı eseri erkeklik üzerine yapılan ilk etnografik çalışma olarak kabul edilmektedir. Gilbert Herdt'in yeni Gine'nin doğusundaki dağlık bölgelerinde yaşayan erkekler üzerine yapmış olduğu etnografik çalışması, diğer önemli bir araştırmadır.⁸

Türkiye'de erkeklik araştırmalarında erkek kimliğinin nasıl kurulduğu, bunun ataerkil ideoloji ve toplumsal cinsiyet rolleriyle olan ilişkisi tartışılmaktadır. Bu araştırmalar, "Türk modernleşmesindeki erkeklik söylemlerine, rollerine, erkekliğin erkekler üzerindeki tahakkümüne, erkeklerin askerlik deneyimlerine, ev, aile, piyasa, sokaktaki hallerine, gazi-sakat erkek bedenlerin hegemonik erkeklikle olan ilişkilerine odaklanmaktadır."⁹ Türkiye'de toplumsal cinsiyetin ve erkekliğin farklı problemler çerçevesinde analizine dair önemli araştırmalardan bahsedilmektedir. *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*¹⁰ adlı eserinde Deniz Kandiyoti, Müslüman toplumlardaki örtünme, kadınların eve kapatılışı ve çok eşlilik konuları üzerinden bu toplumlarda erkekliklerin nasıl biçimlendiğini ele almaktadır. 1980 yılında Ankara'ya yakın mesafedeki bir köyde yaptığı saha araştırması tecrübelerine dayanan Carol Delaney'in *Tohum ve Toprak*¹¹ çalışması Türkiye'de bu alanda yapılan başka bir araştırma olarak ifade edilebilir. Delaney, bu çalışmasında erkeklere atfedilen yaratıcılık ve hayat verme gücünün simgesel olarak Tanrı'ya benzetildiği, erkeğin tohum ektiği ve kadının da tıpkı bir tarla gibi ekildiği, cinsel ilişkisinin bir erkeğin karısından isteyebileceği en önemli şey olduğu gibi sonuçlara ulaşmaktadır.

Birsan Banu Okutan'nın 2014-2017 yılları arasında Türkiye'de yaşayan şehirli, orta tabaka, üniversite mezunu 57 erkek ile yaptığı *Erillik ve Din*¹² adlı çalışması, erkeklik ve din ilişkisine odaklanan bir başka çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Okutan bu araştırmasında eril kimliğin toplumsal görünüm biçimlerinde dinî faktörlerin rolünü göstermeyi amaçlamakta, güç dinamiklerinin yerleşme biçimlerini sorgulamaktadır. Serpil Sancar *Erkeklik: İmkânsız İktidar: Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*¹³ isimli eserinde, cinsiyet rejimini yaratan toplumsal olguların biyolojiden alınarak doğal cinsiyet kategorisi haline geldiğini vurgulamaktadır. Sınıfsal, kültürel ve

⁷ Okutan, *Erillik ve Din*, 9.

⁸ Gilbert Herdt, *Erkeklik Ritüelleri: Papua Yeni Gine'de Erkek İnişasyonu*.

⁹ Sevim Odabaş, "İnternette Erkeklik, Cinsel Sağlık Politikası ve Ticareti," 206.

¹⁰ Kandiyoti, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*.

¹¹ Carol Delaney, *Tohum ve Toprak*.

¹² Okutan, *Erillik ve Din*.

¹³ Serpil Sancar, *Erkeklik: İmkânsız İktidar: Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*.

ideolojik olarak farklı deneyimlere sahip olan 58 erkek ile yaptığı mülakatlara dayandırılan Pınar Selek'in *Sürüne Sürüne Erkek Olmak*¹⁴ adlı çalışmasında sünnet, askerlik, iş bulma ve evlilik olarak dört kademe çerçevesinde oluşan erillik kurgusu ele alınmaktadır. İlker Erdoğan, *Medyada Hegemonik Erkeklik ve Temsil*¹⁵ adlı editoryal çalışmada, medyadaki erkeklik temsillerine, erkekliklerin sinema, televizyon ve reklamlar gibi gösterim biçimlerine odaklanmaktadır.

İslam dini özelinde erkekliğin sorgulandığı çalışmalar ise yeni yeni artmaktadır. Bu çalışmaların çoğunda erillik, ataerkillik ile paralel düşünülmektedir. Amanullah Sondi'nin, *The Crisis of Islamic Masculinities*¹⁶ çalışmasında erkeklik inşası; kadın-erkek, Tanrı- erkek ve İslam- Batı ilişkileri çerçevesinde ele alınırken; "Masculinities and Religion in Kaduna, Nigeria: A Struggle for Continuity at a Time of Change"¹⁷ gibi çalışmalar daha spesifik bölgelere yönelmektedir. Alanda en çok ses getiren kapsamlı araştırmalardan bir diğeri de Shahin Gerami'nin "Islamist Masculinity and Muslim Masculinity"¹⁸ adlı çalışmasıdır. Ulaşılan sonuçlar açısından bakıldığında bahsi geçen çalışmalarda dinsel tutum ve davranışların erkekler üzerinde ne tür hegemonik baskılar kurduğu ele alınmamıştır.

Müslüman erkekliklerin irdelendiği saha araştırmalarından bir diğeri de Peter E. Hopkins'in "Youthful Muslim Masculinities: Gender and Generational Relations"¹⁹ isimli çalışmasıdır. Hopkins saha çalışmasıyla ataerkillik, saldırganlık, kadınsılık ve akademisyenlik ekseninde genç Müslüman erkeklerin erkeklik söylemlerine dair kanıtlarına ulaşmaya çalışmaktadır. İskoçya'nın Glasgow ve Edinburgh şehirlerinde yaşayan, çoğunluğu Pakistan kökenli genç Müslüman erkeklerle yapılan görüşme verilerine dayanan bu çalışma, Müslüman erkek kimliğini kuşak ilişkileri ve anlatıları üzerinden incelemektedir. Hopkins, Müslüman erkeklikleri analiz ederken ilk olarak erkekliğin gündelik pratikler, yaşanmış deneyimler, sosyal ilişkiler, anılar ve duygular tarafından nasıl şekillendiğini irdelemektedir. Genç Müslüman erkeklerin annelerinin rolüne ilişkin tartışmalarını, evdeki mekanların anlamlarına, çağrışımlarına ve deneyimlerine odaklanan bu araştırmada, katılımcıların açıkça evin, annelerinin ve kız kardeşlerinin alanı olduğunu vurguladıkları belirtilmektedir.²⁰

¹⁴ Pınar Selek, *Sürüne Sürüne Erkek Olmak*.

¹⁵ İlker Erdoğan, *Medya'da Hegemonik Erkeklik ve Temsil*.

¹⁶ Amanullah Sondi, *The Crisis of Islamic Masculinities*.

¹⁷ Colette Harris, "Masculinities and Religion in Kaduna, Nigeria: A Struggle for Continuity at a Time of Change."

¹⁸ Shahin Gerami, *Islamist Masculinity and Muslim Masculinities*.

¹⁹ Peter E. Hopkins, "Youthful Muslim Masculinities: Gender and Generational Relations,"

²⁰ Hopkins, "Youthful Muslim Masculinities: Gender and Generational Relations," 340.

Esra Aslan Turan, (2023)²¹ “İmamların Erkeklik Anlayışı” isimli makalesinde, mülakat verilerinin yorumlanmasında üç esas tema üzerinden değerlendirmelerde bulunmaktadır. Turan, Diyarbakır merkez camilerinde imamlık görevini sürdüren 30 kişi ile yüz yüze görüşmeler yaparak bazı sonuçlara ulaşmıştır. Bu çalışmada imamların üstünlük, eşitlik ve şiddet kavramları etrafında dönen anlatımları yansıtılmaktadır. Araştırmada kadının duygusallığı ve cinsel çekiciliğine karşın erkeğin lider oluşu fitrat temelli bir algı olarak öne çıkmaktadır. Son olarak kadının çalışma ve eğitim hakları ile fitne kavramları temelinde erkek ve kadının yaşam alanlarının farklı şekillerde ortaya konulduğu ifade edilmektedir. Turan’a göre, imamlar, din ve peygamberin hayatıyla çelişkili şekilde erkeğin üstünlüğüne dayalı kontrol ve şiddet pratiklerine sahiptirler.²² Turan’a göre imamlar bölge şartlarında siyasal bir önder konumundadırlar. Bundan ötürü kadınların yaşamlarında da yönlendirici bir güce sahiptirler. Çalışmanın “Üstünlük Takvadır; ama Er’ricalu Kavvamune Ale’n – Nisai” başlıklı bölümünde dinde erkeklerin kadınlara göre üstün yaratılıp yaratılmadığı meselesi tartışılmaktadır. İmamların büyük bir çoğunluğu böyle bir şey olmadığını ifade etse de Turan’a göre 4/en-Nisâ’:34. ayetiyle Kur’an’ın kadınlar karşısında erkeklere bir derece daha fazla ayrıcalık verdiği imamlar tarafından kabul edilmektedir.²³ Nihai olarak, Turan bu araştırmasında, imamların, erkeğin sorumluluk itibariyle kadından üstün olduğunu, şartlar gerektiğinde kadınları hizaya getirmek amacıyla hafif bir şiddet uygulanabileceğini, az sayıda imamın ise erkeklerin kadınlardan herhangi bir şekilde üstün olmadıklarını gibi olumlu deneyimleri olsa da din ve peygamberin hayatıyla çelişkili olabilecek söylemlere sahip olduğu gibi çıkarımlarda bulunmaktadır.

Bizim çalışmamızda ise, İslam dini özelinde şekillenen erkeklik olgusunun Diyarbakır merkez ilçelerindeki camilerde görev yapan imamların gündelik yaşamlarında nasıl bir algı oluşturduğu irdelenmektedir. Erkekliğin biyolojik bir cinsiyet biçimi olmasından ziyade kültürel bir olgu olarak ele alındığı bu çalışmada, imamlardaki hegemonik erkeklik biçimleri ortaya çıkarılmak istenmektedir. Erkek adam ağlamaz, erkek adam işsiz olmaz, erkek adam ev işi yapmaz gibi tanımlamaların imamlar arasında hegemonik bir baskı oluşturup oluşturmadığının analiz edildiği bu çalışmada, Müslüman eril habitus biçimlerine ulaşılmaya çalışılmaktadır.

Müslüman toplumlarda, kadınların giyim kuşamından davranışlarına kadar birçok konuda var olan akademik yoğunlaşmada, Müslüman

²¹ Esra Aslan Turan, “İmamların Erkeklik Anlayışı.”

²² Turan, “İmamların Erkeklik Anlayışı,” 411.

²³ Turan, “İmamların Erkeklik Anlayışı,” 423.

erkeklerin somutlaşmış pratikleri çok az dikkate alınmaktadır. Erkeklik ve din arasındaki bağ hem gündelik yaşam pratiklerinde hem de mekânsal (camiler, sokaklar, kafeler vb) olarak ortaya çıkmaktadır. Bir iktidar pratiği olarak erkekliğin dinsel zeminleri ve din ile kurulan ilişkinin boyutları bu çalışmada araştırılmaktadır. Bununla ilişkili olarak “Din hegemonik mekanizmanın bir elemanı mıdır? Din otoritenin meşrulaştırılmasında hangi biçimlerde kullanılmaktadır? Erkeklik dinsel ve gündelik yaşamda nasıl tezahür etmektedir? İmamların erkeklik konusundaki davranış ve düşünme biçimleri ve bunların dinî referansları eril düşünme biçimlerine nasıl yansımaktadır? İmamların eril kimlikleriyle var olma biçimlerinin İslam dininin cinsiyet rolleriyle kurduğu ilişki bir bağdan söz edilebilir mi?” gibi araştırma problemleri açığa çıkarılmak istenmektedir.

1. Hegemonik Erkeklik, Eril Tahakküm ve İktidar

Feminist kuramcıların yaşa, sınıfa, etnik kökene göre değişen farklı kadınlık deneyimlerinin önemine işaret eden çalışmaları, çoklu erkeklik yaklaşımları için teorik bir çerçeve sunmaktadır. Nitekim bu çalışmalar ışığında yapılan erkeklik tariflerinde tek tip bir erkeklik biçiminin olmadığı fikri ortaya çıkmaya başlamıştır. Erkeklerin mekâna ve coğrafyaya bağlı tanınması, yerel, bölgesel ve küresel düzeyler arasındaki etkileşimlerin ortaya çıkması erkeklik alanındaki hâkim anlayışların değişmesine neden olmaktadır. Erkeklik araştırmalarında özellikle de Batı’da yapılan çalışmalarda beyaz, orta sınıf, heteroseksüel, tam gün iş sahibi erkekliğin, ideal erkeklığe denk olarak görülmesi, hegemonik erkeklik ve bundan sapan farklı erkeklik deneyimlerinin tartışılmasına zemin hazırlamıştır.²⁴ Hegemonik erkeklik kavramı son dönemle birlikte bu tartışmaların merkezine oturmuştur.

İktidarı elinde tutan erkeklerin sahip olduğu bir erkeklik imgesine işaret eden bu terim, erkekliğin izlerini aranırken başvurulan biçimler arasında önde gelmektedir. Antonio Gramsci’nin sınıf ilişkileri analizinden devşirilen hegemonik erkeklik kavramı, toplumda yönetici konumunda olan erkeklerin bu konumlarını sürdürmelerini sağlayan kültürel bir dinamiği ifade eder. Hegemonik erkeklik, “dinsel öğreti ya da pratiğe, kitle iletişimin içeriğine, ücret yapılarına, ev tasarımına vb. kök salmıştır ve şarkılar, filmler, öyküler, reklamlar gibi medya metinlerindeki kahramanlar aracılığıyla doğallaşmaktadır.”²⁵ Bununla ilişkili olarak hegemonik erkeklik, “ataerkinin meşruluğu sorununa hâlihazırda verilmiş, kabul gören yanıtı somutlaştıran toplumsal cinsiyet pratiği tertibatıdır. Bu itibarla toplumda erkeklerin baskın

²⁴ Sancar, *Erkeklik: İmkânsız İktidar*, 27.

²⁵ Erdoğan, *Medya’da Hegemonik Erkeklik ve Temsil*, 29.

kadınlarınsa madun konumda kalmalarını teminat altına alır.”²⁶ Gramsci’e göre, farklı erkeklikler arasındaki karşılıklı etkileşim, ataerkil toplumsal düzenin işleyiş biçiminin önemli bir parçasıdır.²⁷

Hegemonik erkeklik, erkeklerin kadınlar ve erkekler üzerindeki egemenliğinden beslenen ve farklı erkeklik biçimleri arasında inşa edilen bir kurgu olarak tanımlanmaktadır. İkincil konuma itilmiş erkekler arasındaki etkileşim üzerinden biçimlenen hegemonik erkeklik, toplumda var olan erkeklikler arasında üstün olan erkeklik tipine karşılık gelmektedir. Connell, hegemonik erkekliği, bir toplumsal cinsiyet pratiği olarak, erkeklerin tabiiliğini, kadınların ise bağlılığını garanti altına almaya çalışan ataerkilliğin meşruiyet problemine verilen bir cevap olarak tanımlamaktadır. Connell ayrıca, hegemonik erkeklik kavramıyla erkekliğin iktidar ilişkilerini ve erk kavramını içermesi gerektiğini ifade ederek bu terimin ikili yanına vurgu yapmaktadır. Connell’in bu yaklaşımları çerçevesinde yapılan tartışmalarda, erkekliğin kültürel ve sosyal bir inşa süreci olduğu görüşü önem kazanmaktadır. Connell, erkekliğin evrensellik iddiasına ve kaba genellemelere uymayan farklı erkeklik tipleri şeklinde ayırt edilmesi ve tasnif edilmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Günümüz toplumunun pek çoğunda erkeklik algısı; baskıcı, sert, saldırgan, şiddet tutkunu, öfkeli ve güçlü bedene sahip bireyi içermektedir. Hegemonik erkeklik kavramında, iktidarın ötesine geçen hegemonya özel yaşamın ve kültürel süreçlerin örgütlenmesine sızan bir toplumsal güçler oyununda kazanılan toplumsal üstünlüktür. Bu üstünlük, dinsel öğretilere, medya içeriklerine, ücret yapılarına, ev tasarımına vb. birçok alana kök salan bir üstünlüktür.²⁸

Erkeklik, doğal bir hal olmayıp kültürel pratiklerden oluşmaktadır. Erkekler bir yandan ataerkil değerleri ve eril kültürü üretirler öte yandan paradoksal bir biçimde kültürün mahkûmu olurlar.²⁹ Ataerkillik sadece kadın bedenlerini değil, erkeklerin bedenlerini de şekillendiren ve kuşatan bir toplumsal düzendir. Ataerkillik erkek üzerinde bu konuda baskı kurar ve erkek içinde hissettiği ve ait olduğu toplumda bu şekilde davranmak zorunda kalır. Hegemonik erkeklik kavramı etrafındaki tartışmalara önemli katkılar sunan Jefferson, modern dünyanın ciddi bir erkeklik krizi ile karşı karşıya kaldığı tezini savunmaktadır.³⁰ Erkek olmak bir kere elde edilip ömür boyu devam eden bir kimlik değildir. Aksine bu kimlik, gözetlemeye, tartışmaya, yönetilmeye, sınanmaya, tehdide, dışlanmaya, metalaşmaya, sömürüye ve

²⁶ R. W. Connell, *Gender and Power*.

²⁷ Connell, *Gender and Power* 183.

²⁸ Connell, *Masculinity*, 246.

²⁹ Sevim Odabaş, “İnternette Erkeklik, Cinsel Sağlık Politikası ve Ticareti,” 207.

³⁰ Odabaş, “İnternette Erkeklik,” 207.

şiddete maruz kalır. Erkek kimliği, sürekli icra edilmesi, kadınlar, erkekler ve toplum tarafından devamlı onay alması gereken bir kimliktir.

Terrence Real'ın dediği gibi, erkekler, nadiren yatışan bir korkuyu her gün yaşarlar ve bedel öderler. Connell'a göre bu bedel erkeklerin toplumsal avantajlarının bedelidir. Bu bedel erkeklerin hegemonik erkeklik hallerinden gelen ama içeriğinden muzdarip olmaları itibarıyla bizzat erkeklerin kadınlardan farklı bir konumda olmadıklarını hatta daha zor bir durumda oldukları anlamına gelmektedir.³¹ Erkeklik, yapılması istenilen roller ve sorumluluklar açısından çeşitli zorluklar barındırdığından erkek üzerinde stres/kaygı/endişe oluşturabilmektedir. Gilmore'a göre, "Dünyadaki tüm erkek kimliklerine baktığımızda üç temel ölçüt vardır: Bir kadını hamile bırakmak, kendisine bağımlı olanları tehlikelerden korumak, hıssım ve akrabalarını geçindirebilmek. Bu ölçütlerin önem dereceleri toplumlara göre farklılık gösterse de erkeklik bu ölçütlere cevap verebildiği ölçüde devam eder. Erkeklik kimlikleri dölleyici, koruyucu, geçindirici özellikleri üzerine kurulur."³²

Hegemonik, madun, suç ortağı ve marjinal erkeklik türleri akademik alanda Connell'in saptadığı erkeklik biçimleri olarak literatürde yer edinmektedir.³³ Madun erkekler, "pısırsık, hanım evladı, ödle, salon adamı (Kadınla erkekli davetlere katılan, bu gibi yerlerde nasıl davranılacağını, görgü kurallarını iyi bilen ve bu durumuyla dikkati çeken adam) gibi biçimlerde damgalanmaktadır. Madun erkeklik çerçevesinde eşcinsel erkeklik biçiminin dışlandığı görülmektedir. Erkekler için belirlenen bu heteroseksüel meşruiyet alanından çıkmaları toplumsal olarak dışlanmalarına sebep olmaktadır. Egemen olan erkekler, ataerkil yapıyı yeniden üreterek, toplumsal cinsiyet inşasından kaynaklanan erkeklik rollerini belirlemekte, bu davranışlara sahip olmayan madun erkekler üzerinde tahakküm kurmaktadır. Bütün erkeklerin hegemonik erkeklik kalıplarını bütün yönleriyle uyguladığını söylemek oldukça zordur. Fakat erkeklerin büyük çoğunluğu hegemonyadan kazanç sağlamaya devam ederler. Connell, suç ortaklığı erkekte bahsederken ataerkil pay kavramından bahsederek, suç ortağı erkeklerin ataerkil yapının kendilerine sağladığı ayrıcalıkları dolaylı olarak kullandıklarını belirtmektedir.³⁴ Marjinal erkeklik ise, toplumsal cinsiyetin, sınıf, etnisite ve ırk ile olan etkileşimleriyle ortaya çıkmaktadır. Bu erkeklik türü, toplum tarafından

³¹ Tayfun Atay, *Çin İşi Japon İşi*, 33.

³² Belkis Kümbetoğlu ve Hande Gedik, *Gelenekten Geleceğe Antropoloji*.

³³ Aykut Sığın ve Ayşe Canatan, "Connell'in 'Erkeklikler' Teorisinde İşbirlikçi Erkek, Madun Erkek ve Marjinal Erkek: Hegemonik Erkekliğin Kavramsal Hegemonyası."

³⁴ Orhan Orhun ve Kayhan Delibaş, "Eleştirel Erkeklik Çalışmaları ve Raewyn Connell."

üretilen standart ve ideal kavramlarının dışında kalan tüm erkeklerin dahil olduğu bir kategoridir.³⁵ Hangi toplumsal davranış biçiminin ve figürün hegemonik erkekliği gerçekten temsil ettiğini belirlemenin zorluğu, kadınların rolüne yeterince vurgu yapılmaması yönüyle eleştirilmektedir.

Erkekliğin tek tip bir tanımının yapılmaması, kültürel ve dinsel yapılarla olan ilişkisinin vurgulanması ve çoklu erkeklik biçimlerinden söz edilmesi, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin irdelenmesinde “kültür ve din” kavramlarının göz ardı edilemeyeceği anlamını taşımaktadır. Toplumsal yaşamın tüm alanlarına uzanan kültür ve din, toplumsal cinsiyet örüntülerine yön veren önemli olgulardır. Kültürel iktidar hiyerarşileri ve bunların toplumdaki muhayyileleri din ile bir bağ kurabilmektedir. Bir toplumdaki egemen söylemleri analiz ederken dinî ve kültürel iktidar pratiklerini irdelemek gerekmektedir. Nitekim erkek egemen kimliğinin edinilmesinde etkin bir role sahip olan din, iktidar örüntülerinde ve hiyerarşi mücadelelerinde tahakkümü meşrulaştırma işlevi görmektedir. Kadın ve erkeğin toplum içindeki konumlarını rasyonelleştiren din, sosyal düzeni ve statükoyu işleyiş biçimiyle meşrulaştırmaktadır. Eril iktidarın işleyiş biçimlerine kutsallık kazandıran din, erkeklerin iktidarlarını kutsal ve kozmik referans çerçevesine oturtmaktadır.

Bu meyanda erkeklerin iktidar ve hiyerarşi rekabetleri, bunun din ile kurmuş olduğu ilişkisel zemin araştırmada iktidar terimine atıf yapılmasını gerekli kılmaktadır. İktidar tanımlarının içinde en çok bilinenlerden biri, Weber’in “The Distribution of Power within the Political Community: Class, Status, Party” adlı makalesinde yaptığı tanımdır. Weber’e göre iktidar, “kişilerin ya da grupların, başkaları karşı çıktığında bile kendi istedikleri şeyleri gerçekleştirebilecek olmalarıdır.”³⁶ Foucault, iktidarı, zayıf ve bastırılmış kesimler kadar hâkim ve güçlü kesimleri de kuşatan bir şekilde tarif etmektedir. İktidar, hâkim olanın kendi çıkarları doğrultunda tabi olanı zorlamaktan ziyade ikna ettiği bir iktidar çeşididir.³⁷

Toplumsal cinsiyete ilişkin iktidar analizlerinde erkekler ve kadınlar doğrudan birbirlerine bağlanmış toplumsal bloklar olarak anılmaktadır. Joseph Pleck ve Jack Sawyer’in *Men and Masculinity* ve yine Joseph Pleck’in *The Myth of Masculinity* adlı İlk dönem erkeklik çalışmalarında, bazı erkeklerin de iktidar durumunda olan egemen erkeklik rollerinden şikayetçi olabileceği ifade edilmektedir. Bu çalışmalar aynı zamanda erkeklik ile iktidar eleştirisini bağdaştırarak çözümlemeye çalışan ilk ciddi erkeklik

³⁵ Orhun ve Delibaş, “Eleştirel Erkeklik Çalışmaları,” 16.

³⁶ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, 328.

³⁷ Erol Maral, “İktidar, Erkeklik ve Teknoloji,” 138.

eleştirisi çalışmalarından bazıları olarak sayılmaktadır. Erkekler arasındaki iktidar mücadelesinde kadınların bir tür başarı sembolü olarak eril tahakküme ve iktidar mücadelesine maruz kaldıklarını ifade eden Pleck, erkekler arasındaki rekabetin aracı olarak iktidarı bir güç hiyerarşisi olarak tanımlamaktadır.³⁸

Connell, toplumsal cinsiyet sisteminde erkeklerin topyekûn kadınların egemenlik altına alınmasından çıkar sağladığı bir iktidar rejimi düşüncesine sahiptir. Ancak devam eden süreçte egemen erkeklik ile iktidar ilişkileri arasında bağ kuran bir düşünce geliştirme düşüncesi erkeklik ilişkilerini değişik şekillerde anlama isteği oluşturmaktadır.³⁹ Connell'e göre, erkeklerin otoritesi, toplumsal yaşamın tüm alanlarında aynı biçimde bir iktidar biçimi oluşturmamaktadır. Bazı durumlarda erkeklerin iktidarı dağılmış ve çekişmelidir, bazı durumlarda iste otorite sahibi kadınlardır.⁴⁰

Bourdieu, *Eril Tahakküm*⁴¹ isimli çalışmasında modern toplumlarda ortaya çıkan ve tahakküm karşısında boyun eğen bir erkeklik örneğini ele almaktadır. Eril tahakkümün bir cinsiyet düzeni olduğunu, eylemleri düzenleyen bir dizi toplumsal kabul ve istekler şeması yarattığını düşünen Bourdieu, erkek veya kadın olarak, eril düzenin düşünme biçimlerine başvurma riski taşıdığımızı vurgulamaktadır.⁴² Diğer bir ifadeyle "Eril düzenin gücü, kendi haklılığını ispat etmeye yeltenmemesinde görülür. Toplumsal düzen, amacı, üzerine temellendiği eril tahakkümü tasdik etmek olan devasa bir sembolik makine gibi işler: o iş gücünün cinsiyetçi bölünümüdür, o mekânın yapısıdır (erkeklere ayrılmış olan toplanma ve pazar yerleriyle kadınlara ayrılmış ev arasındaki ayrılma veya ev içinde eril kısım olan salon ile dişil kısım olan ahır, su ve bitkiler arasındaki ayrılma), o zamanın yapısıdır."⁴³ Bourdieu'ya göre, toplumsal cinsiyet habitusu, sorgulanması en güç olan habituslardan biridir. Çünkü bu habitus biçimi sınıf, etnisite veya ırk gibi diğer tüm habituslardan çok daha güçlü bir habitustur. Erkekliği iktidar rekabetinde ciddi oyunların oynandığı bir alan olarak tanımlayan Bourdieu, erkekler arasında yaşanan bu iktidar mücadelesini erkek habitusunun gelişmesinde yapısal bir konuma yerleştirmektedir.

Bu çalışmada hegemonik erkeklik terimi, erkeklerin kendi aralarındaki ve kadınlara karşı kullandıkları güç ilişkileri anlamında kullanılmaktadır.

³⁸ Sancar, *Erkeklik: İmkânsız İktidar*, 26-27.

³⁹ Sancar, *Erkeklik: İmkânsız İktidar*, 31.

⁴⁰ Connell, *Masculinity*, 167.

⁴¹ Pierre Bourdieu, *Eril Tahakküm*.

⁴² Bourdieu, *Eril Tahakküm*, 17.

⁴³ Bourdieu, *Eril Tahakküm*, 22.

Yanı sıra ideal erkeklığe atıf yapmak için kullanılan bu kavram, eril tahakküm ile ilişkilendirilerek ele alınmaktadır. Eril tahakküm bu araştırmada Bourdieu'nın kullandığı gibi cinsiyet düzenini temsil etmektedir. Nitekim din, bu düzen içerisinde toplumsal kabulleri ve istekleri barındıran bir olgudur.

2. Araştırmanın Yöntemi

Erkeklığın gündelik yaşamda nelere tekabül ettiğini anlamak için soyut fikirlerle sınırlı kalmayıp bu fikirlerin pratik zeminlerine de bakılmalıdır. Bu çerçevede araştırma, derinlikli mülakat, gözlem ve odak görüşme teknikleri ile elde edilen veriler üzerine kurgulanmış nitel bir çalışmadır. İmamların belli bir anlam çerçevesine sıkışmadan kendilerine dair anlatımlar yapabildikleri, yanıt aranan soruların yanıtlayıcısı olabildikleri bir hikâye bu araştırmayı şekillendirmektedir.

Nitel yöntem, bireyler ve gruplar üzerinde derinlemesine ve kuşatıcı bir çalışma biçimini öngörmektedir. Algıların ve olayların doğal ortamında bütüncül bir biçimde ortaya konulduğu nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı araştırma olarak tanımlanabilir.⁴⁴ Farklı yaklaşımların kullanıldığı nitel araştırmalarda faydalanan yöntemlerden birisi olan fenomenolojinin amacı da yaşanan deneyimin anlamlandırılmasıdır. İnsanların belirli bir fenomen veya kavramla ilgili duygularını, bakış açıları ve algılarını ifade eden ve bunu nasıl deneyimlediklerini tanımlayan fenomenoloji, nitel bir araştırma yaklaşımıdır. Fenomenolojinin amacı insan deneyimini anlamaktır.⁴⁵ Nitekim bu çalışmada imamların günlük deneyimlerini nasıl algıladıkları araştırıldığından ötürü fenomenolojik desen tercih edilmiştir.

2.1. Çalışma Grubu

Veri, yöntem ve örneklem çeşitlenmesinin nitel araştırmaların geçerliliği ve güvenilirliğini artıracak ileri sürülmüştür.⁴⁶ Bulgular çerçevesinde oluşturulan temaların görüşmecilerin kendi ifadeleri üzerinden açıklanmasına özen gösterilmiştir. Böylece araştırmanın kendi içinde tutarlık ve güvenilirliği korunmaya çalışılmıştır. Araştırmanın geçerliliğine katkısı olacak bir unsur da sahadaki mülakatlara başlamadan, imamlar dışında ve onlarla bağlantılı iş yapan (müftüler, Kur'an kursu hocaları ve sendika personeli) kişilerle ön görüşmeler yapılarak veri çeşitliliği amaçlanmıştır.

⁴⁴ Hasan Şimşek ve Ali Yıldırım, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 41.

⁴⁵ Van Manen, *Researching Lived Experience: Human Science for an Action Sensitive Pedagogy*, 12.

⁴⁶ Egon G. Guba ve Yvonna S. Lincoln, "Epistemological and Methodological Bases of Naturalistic Inquiry," 240.

Diyarbakır'da dinî söylemin üreticileri konumunda olan, birçok sosyal ve gündelik problemlerin çözümünde saygın bir kişiliğe sahip olan imamlar, araştırmanın çalışma grubu olarak tercih edilmiştir. İmamların gündemleri, din ile hangi şekillerde bağlantılı oldukları, dinsel davranış biçimleri hakkında önemli bir tecrübeye sahip olmaları, kendilerini çalışma için değerli bir veri kaynağı haline getirmektedir. Araştırma boyunca görüşmecilerin büyük çoğunluğu konuşmayı kabul edip haklarında hiçbir bilgi verilmesini istemediklerinden ötürü çalışmaya katkı sunanların mahremiyetini sağlamak adına kimlikleri gizli tutulmuştur.

Araştırmanın katılımcı bilgisi de şöyle özetlenmektedir:

35 Katılımcının 3'ü ön lisans, 3'ü yüksek lisans, 1'i açık öğretim ve 28'i lisans mezunu imamlardan oluşmaktadır. Araştırmaya katılan imamların 6'sı bekar, 29'ü ise evli kişilerdir. Yanı sıra yaşları 30 ile 60 arasında değişiklik göstermektedir. 30-45 yaş grubunda 29 katılımcı, 46-65 yaş grubunda 6 katılımcı olmak üzere 35 katılımcı mevcuttur.

2.2. Veri Toplama

Erkeklerle bir takım dinî rollerin biçildiği ve ataerkil yapının kendini yoğun olarak hissettirdiği yerlerden biri olan Diyarbakır, erkek merkezli dinî söylemlerin açığa çıkabileceği önemli sahalardan biri olarak varsayılmaktadır. Esra Aslan Turan'ın Diyarbakır'daki imamları konu edindiği araştırması bunun önemli örneklerinden biri olarak ifade edilebilir. Nitekim araştırmacı Diyarbakır'da bu verinin bizzat şahidi olarak bir erkeklik kurgusuyla karşı karşıyadır. Araştırmanın sahası olarak, Diyarbakır ilinin "Kayapınar, Sur, Bağlar ve Yenişehir" olmak üzere dört merkez ilçesi seçilmiştir. Diyarbakır şehrinin diğer ilçelerinin çoğunun kent merkezine uzak olması, ilçelerde görev yapan imamların sayılarının fazlalığı, araştırmayı dört merkez ilçe ile sınırlı tutmayı gerekli hale getirmiştir.

Bu araştırmada, yüz yüze görüşme tekniği kullanılarak, yarı yapılandırılmış açık uçlu soruların araştırmayla bağlantı kurulan kişilere sorulduğu, saha çalışması boyunca görüşme yapılan kişilerin verdiği cevaplar üzerinden yeni soruların çalışmaya dahil edildiği bir teknik tercih edilmiştir. Çalışmayı güdüleyen soruların yanı sıra saha araştırmasında ortaya çıkan veriler, bazen doğrulama bazen karşılaştırma bazen de birtakım bilgiler verme açısından araştırmaya dahil edilmiştir. Enformel sohbet tarzı görüşmeler bir rehber görüşme formu ile yapılmış ve veriler ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmaya çalışılmıştır. Ses kaydı alınması konusunda görüşmecilerin rızası alınmıştır.

Araştırmada görüşmeler 2022-2024 yılları arasında yaklaşık 18 aylık bir zaman diliminde yapılmıştır. Araştırmanın taslak soruları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1-Erkekliğinizi nasıl tanımlarsınız? 2-Erkek kimliğinizin merkezinde hangi bileşen vardır? 3-Bir erkek olarak kendinizi en fazla güçsüz hissettiğiniz ve kendinizden utandığınız bir anı hatırlıyor musunuz? 4-Erkek adam ağlar mı? 5-Erkek adam ev işi yapar mı? 6-Erkek adam işsiz olur mu? 7-Çocukluğunuzda mahalle/sokak hayatınız nasıldı? Sokakta öğrendikleriniz din ve erillik kimliğinizi nasıl şekillendirdi? 8-Erkek olmanın avantaj ve dezavantajları nelerdir? 9-Erkeklik kavramını nasıl tarif edersiniz? 10-Erkek olduğunuzu ilk ne zaman ve nasıl hissettiniz? 11-Erkekliği bozan durumlar var mıdır?

2.3. Veri Analizi

Nitel araştırmalarda analiz süreci, verilerin seçilmesi, düzenlenmesi ve yorumlanmasını içeren bir süreçtir. Elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Birbirine benzediği ve birbiri ile ilişkisi olduğu tespit edilen veriler (kodlar) belirli kategoriler (kavramlar) ve temalar çerçevesinde bir araya getirilerek yorumlanmıştır.⁴⁷ Araştırmacı, araştırma verilerinin çok büyük bir kısmı sözlü verilerden oluştuğu için buna uygun analizler gerçekleştirmiştir. Öncelikle gözlemler anı anına kayda geçirilmiştir. Sesli görüşmelerden sonra kayıtlar anında deşifre edilerek bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Ortaya çıkan metinde veriler belli başlıklar altında birikmiş ve temalar belirginleşmeye başlamıştır. Sonuçta oluşan tema ve kategorilere bağlı olarak araştırmanın amacı doğrultusunda veriler yorumlanarak raporlamaya başlanmıştır.

3. Araştırmanın Bulguları ve Tartışma

Sosyolojik din olgusu hem toplumsal olana müdahalesi hem de ondan etkilenmesi açısından problematik bir alanı temsil etmektedir. Araştırmanın yapıldığı şehirde dinin öğretilmesi ve dinî söylemin üretilmesinde aktif rol alan imamlar, sosyal hayatın akışı içerisinde gerek din hakkındaki temel bilgilerin öğrenilmesinde, gerek çözülemeyen birçok uyuşmazlık durumunda dinî hassasiyete sahip insanların sıkça başvurdukları kişilerdir. Kılık kıyafet seçiminden saç sakal tıraşına, çocuk eğitiminden karı koca ilişkilerine kadar birçok konuda ağızlarından çıkan ya da uyguladıkları neredeyse her şeyin dinin özü olarak algılandığı imamlar, bölge insanı tarafından önemli bir konumda görülmektedir. Ayrıca sahadaki veriler ışığında imamların, evlilik akdinin kurulmasında, boşanmalarda, aile hukuku gibi konularda da söylemleriyle araştırmanın yapıldığı bölgede topluma yön

⁴⁷ Mariette Bengtsson, "How To Plan And Perform A Qualitative Study Using Content Analysis," 10.

veren bir statüde oldukları sonucuna ulaşılmaktadır. Ancak postmodern dönemde imamların hepsinin bu özelliklerin tümüne sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Nitekim muhatap kitle olarak dindar kesimin imamlardan etkilenen kimselerden oluştuğu söylenebilir. Araştırma bulguları şu başlıklar altında tartışılacaktır: 1- Hegemonik Erkeklik ve Din; Erkekliğin Öğrenilmesi, Erkeklik Tanımlamaları 2- İdeal/Hegemonik Erkeklik Düşüncesi ve İslami Yaklaşım.

3.1 İmamlarda Hegemonik Erkeklik ve Din

3.1.1. Erkekliğin Öğrenilmesi/ Edinilmesi

Erkeklik, toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin genel ve hâkim kavrayış çerçevesinde birtakım pratikler aracılığıyla öğrenilmektedir. Doğum ile birlikte başlayan öğrenme sürecinde erkek gerek farkında olarak gerek farkında olmadan yürümekten çeşitli hareket biçimlerine erkeksi davranışları normal davranışlarmış gibi içselleştirir. Diyarbakır'da potansiyel hane reisleri olarak davranılan erkek çocuktan her zaman başarılı olması, ailesinin geçimini sağlayabilecek düzeyde iyi para kazanabileceği bir iş edinebilmesi beklenir. Edley ve Wetherell 1976'da erkekliği dört temel öbek altında tanımlamaktadır: "Tüm kadınsı davranış ve özelliklerden kaçınma; başarı, statü kazanımı ve ekmeğini kazanma yetkinliği; güç, güven ve bağımsızlık, saldırganlık, şiddet ve cesaret."⁴⁸ Erkeklik doğal bir hal olmayıp, bireyin içinde yetiştiği toplumsal bağlama göre, kültürden kültüre değişebilecek kültürel pratikler olarak ifade edilmektedir. Çünkü belli bir kültürde erkeklerle ilişkilendirilen ya da kadınlara atfedilen sosyal davranışlar ve varsayımlar başka bir kültür için söz konusu olmayabilir.

Erkeklik tanımlamalarında atıflar yapılan bu kültürel çeşitlilik ekseninde; "Erkek kimliklerinin üretilmesinde din kurumunun etkisi nedir? Din, arka planda erkekliğin öğrenilmesiyle kadınların karşısına nasıl bir erkek modeli çıkarmaktadır?" gibi sorular çerçevesinde birtakım sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırmada imamlardan bazıları erkekliğin öğrenilmesini, kültürel ve geleneksel bir olgu olarak düşünmektedir. Erkeklere öğretilen davranış setlerinin toplumsal rollerden kaynaklandığını düşünen bir katılımcı, tarihsel olarak bunun değişiklik gösterebileceğine de vurgu yapmaktadır:

Çoğunun ben toplumsal rollerle ilgili olduğunu düşünüyorum. Ben diyorum ki bugün bizim işte kadınlara biçtiğimiz rol tamamen ataerkil toplumla alakalı bir durumdur ve İslamiyet de bunu tamamen ortadan kaldıramamış yani. Bunu kabul etmek lazım yani. İslami fıkıh da ataerkildir. Kur'an'da da ataerkil hitaplar vardır. Bizim az önce

⁴⁸ Atay, *Çin İşi Japon İşi*, 16.

bahsettiğimiz roller tamamen değişiyor ve bunlara yeni bir şeyler yani yeni yeni roller zaten kendiliğinden biçiliyor mesela kadına olsun erkeğe olsun. Bunları düşünmek lazım. Rollerimizin tamamı yaratılışla ilgili bir durum değildir. (K1: İmam, Bekar, 31 Yaşında)

Erkekliğin kendisinin de tıpkı kadınlık gibi, cinsiyet rejimi ilişkileri içinde şekillenen, yani cinsiyetlendirilmiş toplumsal ilişkilerin bir ürünü olduğu ilk kez feminist kuramların sosyal bilimler alanına getirdiği bakış açısı sayesinde gerçekleşmiştir. İslam dininin gerek Kur'an'ı Kerim'de gerekse hadislerde erkeklik ve kadınlığa ilişkin bazı toplumsal cinsiyet rollerinin olduğunu vurgulayan K1, İslamiyet'in ataerkillikten gelen toplumsal normların bir kısmını hala barındırdığını ifade etmektedir. Nitekim Turan'ın çalışmasında da ataerkil geleneği devam ettiren biyolojik indirgemeci anlayışın hâkim olduğu görülmektedir. İmamların erkeklik biçimlerini ve davranışlarını açıklarken bir ayet veya hadis ile bunu desteklemesi, onların din merkezli bir kavrayışa sahip olduklarını göstermektedir. İslami geleneğin başlıca söylemsel kaynağı Kur'an ve hadislerdir. İslam'ın ataerkil kökenleri, bu iki kaynağa referansla tartışılır. İmamlardan biri, erkeğe mavi renkte kıyafetler giydirilmesi, erkek için seçilen oyuncakların beden imajına uygun olacak şekilde kas gücüne dayalı olması gibi konulara değinerek erkeklere öğretilen cinsiyet rollerinin kültürel kabullere uygun olduğunu düşünmektedir:

Bizde erkek pantolon giyer kızlar etek giyerdi. Yani bir kız çocuk için yarın anne olacaksın değil mi? Hedef budur yani. Bütün kızlar belli bir yaşta evlenmek isterler. Mutlu olmak isterler. Bir kız çocuğun kız bebekle oynaması, onun fitratına da uygun bir şeydir. Yarın büyüdüğü zaman kendi çocuğunu sevecektir. Ya bir erkeğin bir kız bebekle oynaması çok mümkün değil yani. Yani bu biraz da kültürel etkisi vardır bunun. Ama renklerde, oyuncaklarda tabii ailenin etkisi vardır. Tabii ki de bir baba erkek çocuğunu, erkek oyuncaklarıyla oynatmak ister. Erkek gibi yetiştirmek ister. (K2: İmam, Evli, 35 Yaşında)

Erkekliği tanımlayan önemli kavramlardan biri sorumluluktur. Toplumsal olarak erkek çocukları küçük yaştan itibaren birtakım yüklerin altına sokulmaktadır. Kelly ve Duerst-Lahti'nin vurguladığı gibi Erkekler, erkekliklerini genetik oluşumlarının bir parçası olarak taşımazlar. Çünkü erkeklik, onların kültürlenme yoluyla öğrendikleri algılamaların ve davranışların bir bileşimi, kültürel olarak belirlenen yollarla yeniden ürettikleri oluşumlardır.⁴⁹ Kız çocukları ileride kendi çocuğunu büyütebilmesi için oyuncak bebeklerle oynatılırken, erkek çocukları kendi ayaklarının üstünde durup zamanı gelince kuracakları ailenin geçimini

⁴⁹ Topçu, "1980 Sonrası Türk Öyküsünde Erkek ve Erkeklik Olgusu," 17.

sağlayabilecek bir işe sahip olabilmek için küçük yaşlardan itibaren çeşitli sorumlukların altına girmektedirler. Bu meyanda erkek çocuğuna potansiyel bir aile reisi gözüyle bakılmaktadır. Görüşmecilerden biri bunu destekler nitelikte şunları ifade etmektedir:

Ben daha küçükken farkında olmadan bilmeden bizi sorumluluk sahibi kişi olarak büyüttüler. Koyun otlattık, odun kestik her türlü iş yaptık. Çalıştık sorumluluk aldık. İlkokuldan sonra kendi imkânlarımızla büyüdük. 18 yaşından önce bir erkek çocuğuna bunlar öğretilmelidir. Mus'ab b. Umeyr küçük yaşta Medine'ye öğretmen olmuştur. Sorumsuz bir evlat baba olamaz. (K3: İmam, 43 Yaşında, Evli)

Peygamberin yakın çevresinden bir sahabe olan Mus'ab b. 'Umeyr'in görüşlerini referansı olarak gösteren katılımcı, söylemlerini dinî zemine oturtturarak meşrulaştırmak istemektedir. Erkeklerin İslami eğitime göre yetiştirilmesi gerektiğini düşünen katılımcılar, bireyin cinsiyetine uygun bir kimlik edinmesinde dinin terbiye edici yönüne vurgu yapmaktadır. Bu doğrultuda Fatmagül Berktaş çalışmasında⁵⁰ dinin özellikle de tek tanrılı dinlerin cinsiyet kalıplarını ve imgelerini oluşturmada belirleyici rol oynadığından bahseder. Dinin yanı sıra erkeğin küçük yaştan itibaren baba ile birlikte erkek ortamlarına sokulması bu deneyimin kazanılmasında önemlidir. Nitekim imamlardan biri küçük yaştan itibaren babası tarafından erkek ortamlarına götürüldüğünü belirtmektedir:

Allah rahmet eylesin babam beni gerçekten beni düzgün yetiştirdi. Kendisini ifade edebilen, düşünebilen çocuktum. Beni böyle hani toplumun erkek topluluklara götürürdü beraberinde. Haşır neşir olurudum. Sıkıntı yaşamadım. Mesela diyelim ki erkeğe biniciliktir, ne bileyim yüzmedir, güreştir ondan sonra koşu müsabakalarıdır, nişandır yani atıcılıktır, kendisini müdafaa edebilme tekniği gibi şeyler öğretilmektedir. Bütün bunlara erkeklerin o noktada daha meyillidir. Toplum bunu erkekler için daha uygun görmektedir. (K4: İmam, Evli, 52 Yaşında)

Erkek ve kız çocuklarının cinsiyetlerine uygun bir biçimde yetiştirilip hayata hazırlanması gerektiğini düşünen katılımcı, İslam'ın takınmasını istediği tutum ve davranışların kız ve erkek çocuk için ayrı olduğunu belirtmektedir. Hegemonik erkekliğin heteroseksüel erkeklere yönelik takındığı tutuma benzer bir yaklaşıma sahip olan imamlar, erkeğin erkek gibi kadının kadın gibi yetiştirilmesinin öneminden bahsederek, günümüzde sapkın düşüncelerin ortaya çıkmasını cinsiyet rollerinin din dışı söylemlerle öğretilmesine dayandırmaktadırlar.

⁵⁰ Fatmagül Berktaş, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*.

3.1.2. İmamların Erkeklik Tanımları

Biyolojik bir cinsiyet olmaktan öte toplumsal bir olgu olarak erkeklik, kültürel bir kurgu olarak tasarlanmaktadır. Erkeklik, toplumsal yaşamda erkeklerin nasıl düşünüp davranacağını belirleyen ve erkek olduğu için yapması beklenen roller ve tutumları içeren pratiklerin toplamıdır.⁵¹ Bu araştırmada erkeklerin içinde büyüdüğü cinsiyet kalıbı olarak erkeklik ile kastedilen şey ideal erkek kimliğidir. Literatürde erkeklik hakkındaki farklı tanımların varlığı da eril kimliğin karmaşık kültürel etkileşimlerin bir ürünü olduğunu göstermektedir. Böylelikle erkeklik ile ilişkilendirilen; “Erkek adam ağlamaz, erkek adam işsiz olmaz, erkek adam ev işi yapmaz” gibi hegemonik erkeklik biçimlerinin meşruiyetine ve bunun din ile olan münasebetine cevap oluşturan, erkeklerin egemen pozisyonlarını garantiye alan belirli cinsiyet pratiklerine dair verilere ulaşılmaktadır.

3.1.2.1. Erkek Adam Ağlamaz

Erkeklerle, kadına has bir davranış gibi gösterilen göz yaşı dökme davranışı, hegemonik erkeklığe uygun olmayan bir tutum gibi öğretilmektedir. Erkeğin kadınsı rolleri taşımamak ve kadınlara benzememek şeklinde tanımlanması da bu görüşü destekler niteliktedir. Araştırma boyunca görüşülen imamların büyük çoğunluğu erkeklerin de duygusal olabildiklerini, ağladıklarını ve bunun bir eksiklik olmadığını düşünmektedirler. Benzer biçimde Muhammad Ali P. Kasim *Political Islam and Masculinity: Muslim Men in Australia*⁵² adlı çalışmada, İslam'daki normatif erkeklik anlayışlarına atıflar yapmakta, Müslüman erkeklerin hayatlarında manevi rol model olarak dinin oynadığı rolü göstermekte, ataerkil ve tek boyutlu olarak eleştirel bir bakış açısı sunmaktadır.

Erkeklerin ağlamasını Hz. Peygamber'in merhametiyle ilişki olarak dile getiren imamlar arasında hegemonik/egemen erkeğin vurgulayıp idealize ettiği ‘erkek adam ağlamaz’ söyleminin farklı biçimlerde karşılık bulduğu tespit edilmiştir. Dinî bir temele oturtulan “erkek adam ağlar ve bu merhamettendir” ifadesinin imamlar arasında kategorik bir erkeklik biçimi olduğu söylenebilir. Bu grupta yer alan imamların sahip olduğu görüşlerin, farklı erkeklikler ayrımı üzerinden ilerleyen tartışmalar, belirli ve sınırları tanımlanmış bir erkek grubuna dahil olmaktan farklı olarak, kaba genellemelere uymayan, karmaşık bir olgu olarak görülmesi gerektiğini ortaya çıkarmaktadır.

En babayiğit en kahraman erkek Peygamber efendimizdir. Peygamber efendimiz çok ağlamıştır. Duygusal bir erkektir. Ağlamayan gözden

⁵¹ Atay, “Erkeklik En Çok Erkeği Ezer,” 14.

⁵² Muhammad Ali P. Kasim, “Political Islam and masculinity: Muslim men in Australia.”

hayır gelmez. Annem, babam, eşim, çocuklarım veya arkadaşlarım ölecek ben ağlamayacağım. Bu insani de İslami de değildir. Ağlamak merhametten vicdandan gelir. Allah'ın rahmetine ulaşmak için harıl harıl akan gözyaşları merhametin gözyaşlarıdır. Erkek de kadın da gerektiğinde ağlama erdemini göstermelidir. (K4: İmam, 45 Yaşında, Evli)

Erkeklerin ağlamasının gerektiğinin Hz. Peygamber ile ilişkilendirerek açıklanması, erkekliğin dinî alt yapısını oluşturduğunu göstermektedir. Benzer şekilde Amanullah de Soudy *The Crisis of Islamic Masculinities* adlı çalışmasında Hz. Peygamber'in bıraktığı geleneğin İslami erkekliklerin belirleyicisi olduğundan bahsetmektedir. Nitekim erkek adam olmak için nelerden sakınmak gerekir diye bir soru sordüğümüzda aldığımız cevaplardan hegemonik erkeklik ile ilişkilendirilebilecek bazı erkeklik vasıflarının ortaya çıkabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Erkek adam olmak için bahsi geçen vasıfların büyük bir kısmının bir Müslümandan beklenen tutum ve davranışlarla benzer olduğu tespit edilmiştir. Erkek adam ağlar ama gizli ve için için ağlar düşüncesine sahip imamlardan birinin bu konu hakkındaki yaklaşımları, erkekliğin eylemsel olarak farklı şekillerde inşa edilebileceğini göstermektedir:

Erkekler hep gizli ağlar. Sebep nedir? Bilemem. Sadece erkekler onu göstermek istemiyor. Yani o ağlanmasını ya da sevgisini ya da ne isim veriyorsanız verin. Ben ağlarsam beni zayıf mı görürler anlamını mı çıkarırlar nedir bilmiyorum ama yani insanlar daha doğrusu erkekler o iç duygularını işte ağlamalarını gözyaşlarını ya da o şeylerini insanlara göstermemek için katı gibi duruyorlar öyle söyleyeyim aslında. (K5: İmam, Evli, 35 Yaşında)

Erkeklerin zayıf gözükmemek için katı görünmelerinin, ağlarken gizli ve için için ağlamalarının, hegemonik erkeklikten beklenen tutum ve davranışlarla yakından ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır. Erkeğin ağlamasının erkekliğe zarar vermeyeceği, Hz. Peygamber'e ve merhamete dayandırılarak ifade edilse bile duygularını belli etmemek veya zayıf gözükmemek için erkeğin gizli gizli ağladığının belirtilmesi, imamların belirlenmiş erkeklik özelliğini kaybedebilme korkusuyla yaşadıkları anlamına gelebilir. Bu aynı zamanda erkekliğin tek tip bir biçiminin olmadığını ve kültürel olarak çoklu bir yapıya karşılık geldiğini göstermektedir. Banu Gökarişel ve Anna J. Secor tarafından yapılan "Dindar Müslüman erkeklikler: Türkiye'de Erkek Olmanın Ahlaki Coğrafyaları ve Gündelik Pratikleri"⁵³ çalışmada Müslüman erkekliğin hareketli ve çoklu olduğu; karmaşık, sosyal, ekonomik ve politik ilişkiler

⁵³ Banu Gökarişel ve Anna J. Secor, "Devout Muslim masculinities: the moral geographies and everyday practices of being men in Turkey."

ağları içinde farklılığı yansıttığı ve ürettiği ifade edilmektedir. Erkekten beklenen rollerin din ile bütünsel hegemonik bir şekle dönüştürülmesi, hâkim ataerkil kodlarla erkeğin sosyal problemler karşısında sert durması gerektiğinin altı çizilmesi, imamlar üzerinde bir baskı unsuru haline gelmektedir.

3.1.2.2. Erkek Adam Ev İşi Yapmaz

Ataerkil düzende, erkekler ailenin reisi olarak kurgulanıp, ev işleri ve çocukların bakım-eğitimlerini anne ile ilişkilendirilmektedir. Aile içi iş bölümünde ataerkil örüntü, erkeğin ailenin geçimini sağladığı, kadının ise ev işleri ve çocuk bakımı ile ilgilendiğinin vurgulanması, erkek egemenliğinin en belirgin unsurlarından birisidir. Kadın zamanının büyük bir bölümünde, yemek ve temizlik yapar, bulaşık yıkayıp zamanının büyük bir kısmını evde geçirir. Kadınlar böylece ikinci cins haline gelirler. İş, ataerkil sistemde cinsiyetlendirilmiştir. “İktisadi yaşam içinde belli işler erkek işi ya da sadece erkeklerin yapacağı iş olarak görülürken, birtakım işler de kadın işi olarak görülür... Ataerkil sistemde, bilgi ve bilginin üretimleri de erkek tekelindedir. Bu durum, erkeklere ayrıcalık kazandırır. Sistematik bir biçimde bilgisiz bırakılan kadınlar, erkeğe bağımlı olmak zorunda kalır. Böylece kadın, özel alana hapsedilirken erkek kamusal alanda yaşamını sürdürür.”⁵⁴ Simone de Beauvoir *The Second Sex*’te ev işini şöyle tarif eder: “Temizlik, pisliğin yok edilmesi; toplama, düzensizliğin ortadan kaldırılmasıdır. Ve yoksulluk koşullarında herhangi bir tatmin mümkün değildir; mezbele kadının terine ve gözyaşlarına rağmen hala mezbeledir.”⁵⁵ Bu tanımlamaya göre kadın, ev içi işlerle tasvir edilerek, ikincil bir konuma itilmektedir. Araştırma sahasında mülakat yapılan imamlardan 15 kişi erkeklerin ev işi yapabileceğini, Hz. Peygamber’in de ev işleri yaptığını vurgulayarak bunun bir kusur olmadığını açıklamaya çalışmışlardır.

Peygamber efendimiz her türlü ev işi yapmış. Kendi elbisesine yama yapmıştır. Bu bir kusur değildir. Maalesef toplum bunu böyle görmüyor. İslam hukukunda erkek ev işi yapamaz diye bir şey yoktur. Cahili bir toplumun anlayışı budur. Peygamber ve sahabenin hayatına baktığımızda böyle bir şey görmüyoruz bütün işleri kadına yüklememişlerdir. (K6: İmam, Evli, 45 Yaşında).

Erkeklerin ev işi yapamayacağı anlayışını, İslam’ın geniş coğrafyalara yayılması sonucunda dine bulaşan geleneksel ve kültürel kodlara dayandıran bir diğer görüşmeci, bunu özellikle Arapların iyi işlediğini, ayrıca bu tür

⁵⁴ Topçu, “1980 Sonrası Türk Öyküsünde Erkek ve Erkeklik Olgusu,” 33.

⁵⁵ Aksu Bora, *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*, 183.

söylemlerin İsraili kaynaklardan hadislerle dahil olan bazı rivayetlerin bir sonucu olduğunu düşünmektedir.

Yani dediğim bu Araplar bizim dinimize bu tarz şeyleri iyi monte etmişler. Hakikaten bir taraftan onlar, bir taraftan bu İsrailoğulları bir taraftan Farisiler bu dine olduğu gibi tabii olmamışlar yani. Dinî kendilerine uydurmuşlar. (K7: İmam, Evli, 30 Yaşında)

Kadın ve erkeğin gündelik hayat içerisinde neleri yapıp neleri yapamayacakları noktasında cinsiyete dayalı iş bölümü kurgulanmakta, buna göre rol ve sorumluluklar belirlenmektedir. Geçmişten günümüze kadın ve erkeklere kamusal /özel alanda farklı rollerin biçilmiş olması erkeğin yerini ve egemenliğini belirlemektedir. Böylelikle erkeğin egemen olduğu unsurlar tasvir edilmektedir. Erkeğin kamusal alanda kadınlardan farklı olarak herhangi özel bir şarta bağlı kalmaksızın her türlü helal işte çalışabilmesinin öngörülmesi, erkeklerin kamusal alandaki tahakkümünü güçlendirmektedir. Bu meyanda katılımcılardan bir tanesi erkeklerin ev işi yapmaması gerektiği görüşünü geleneksel ve kültürel şartlara bağlamaktadır:

Bu erkek ev işi yapmaz yaklaşımı toplumsal bir yaklaşımla alakalıdır. Tamam, mesela diyelim ben, ben bazen elektrik süpürgesi yapıyorum. Hanım diyor yapamıyorsun, bırakmıyor. Yaptırmıyor biliyor musun? Ama yapan için bir ayıp değildir. Kusur değildir. Hatta diyelim ki öyle belki eşler içerisindeki kaynaşmaya vesiledir yani. (K8: İmam, Evli, 52 Yaşında)

Ev işi yapan erkeklerin ayıplandığı ataerkil örüntüde aile içi iş bölümünde erkekten ev işi yapması beklenmez. Ataerkillikte bazı kadınlar bu zihniyetin devam ettiricisi olarak suçlanmaktadırlar. Araştırma süresince yapılan görüşmelerde “erkek sadece kadının hastalığı gibi gerekli durumlarda ev işi yapmalıdır” düşüncesinin yaygın olduğu görülmektedir. İmamlarda, erkeklerin ev işi yapmasının bir kusur olmadığı görüşü hâkim olsa da bir imam sadece gerektiği zaman ev işi yaptığını, kadınların ev işi yapmada daha becerikli olduklarını belirtmiştir.

Yani yeri geldiğinde temizlik de yapmalıdır. Yeri geldiğinde yemek de yapmalıdır. Yeri geldiğinde sofrada silkelemelidir. Yeri geldiğinde halı da yıkamalıdır. Belki biz gibi temizlik işinden anlamayabiliriz. Kadınlar gibi yemek işinden anlamayabiliriz. Bir de her insanın bir uzmanlık alanı vardır. Fitrattan gelen bir özellik olsa gerek. Kadınlar hani ev işlerinde erkeklerden çok çok beceriklidirler. (K9: İmam, Bekar, 31 Yaşında)

Ataerkil ağ sisteminde kadınların tanımlandığı roller ev içi alana aittir. Erkeğin ev işi yapmasını Hz. Peygamber’in eşlerine yardım etmesine bağlayan imamlar olmasına rağmen, katılımcıların büyük kısmı sadece

gerekli durumlarda ev işi yaptıklarını beyan etmektedirler. Kadın ile ilgili bahsi geçen roller her zaman erkeklerin denetimi altındadır. Nitekim imamların çoğunda kadının eğitilmiş bir anne olması ve geleneksel ev içi rollerini yerine getirmesi noktasında önemli bir hassasiyet mevcuttur.

3.1.2.3. Erkek Adam İşsiz Olmaz

Toplum genelindeki kültürel tahakküm ile bağlantılı bir olgu olan hegemonik erkeklikte, erkeğin çalışarak evini geçindirmesi yani iş sahibi olması onun kimliğinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir. Erkekler arasında toplumsal cinsiyetten kaynaklanan bir takım egemenlik ilişkileri de bunun bir sonucu olarak düşünülmektedir. Sancar, *Erkeklik: İmkânsız İktidar*⁵⁶ adlı çalışmasında erkeğin çalışmasını yine erkeğin iktidarını sağlamasının zorunlu bir aracı olarak belirtmektedir:

Mülksüz erkeklerin kapitalist piyasada çalışarak bir iş buldukları her koşulda emeklerini satmaya razı olmalarının arkasındaki önemli nedenlerden biri, ancak çalışarak sahip olabilecekleri bu erkek ayrıcalığının peşinden koşmalarıdır. Ücretli iş sahipliği, erkeği hükmedeceği bir eş ve çocuk sağlayarak onu güç sahibi yapar... Erkekler, para kazanmayıp erkeklik iktidarlara sarsıldığı zamanlarda da erkek topluluğu içinde itibarlarını yükseltmek için, ellerine geçen sınırlı parayla arkadaşları için harcama yapmaktadırlar.⁵⁷

Erkeklerin eve ekmek getirme rolü, günümüz kapitalist ilişkiler içinde erkek egemenliğinin somut merkezini oluşturur ve aksi olduğunda erkeklik krizlerine yol açan temel bir dinamiktir.⁵⁸ Hegemonik erkeklik biçiminde erkeğin ailenin geçimini sağlayacak bir işte çalışması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda araştırmada imamların “erkek adam işsiz olur mu?” sorusuna verdikleri yanıtların inşa edilen hegemonik erkeklik kurgusuyla ilişkisel bağı sorgulanmaktadır. Araştırma verilerinde kadınların çalışmasına yönelik olumsuz bir algı olmamasına rağmen, kadınların fiziksel özelliklerine uygun ve mahremiyet sınırları çerçevesinde çalışabileceği vurgulanmaktadır. Aile geçimi sorumluluğunun erkekte olduğu düşünülse de erkeğin yetersiz kaldığı durumlarda kadınlar da bahsi edilen sınırlar ekseninde çalışmalıdır. Aşağıdaki alıntılara benzer yorumlardan yola çıkarak bu araştırmada da erkek adamın işsiz olamayacağı çünkü İslam’ın erkeği eve bakmakla yükümlü kıldığı, çalışmanın bir ibadet olduğu, Müslüman bir erkeğin güzel bir örneklik için mutlaka gayret etmesi ve bundan ötürü de bir iş sahibi olması gerektiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

⁵⁶ Sancar, *Erkeklik: İmkânsız İktidar*.

⁵⁷ Sancar, *Erkeklik: İmkânsız İktidar*, 27.

⁵⁸ Mehmet Bozuk, “Türkiye’de Ataerkillik, Kapitalizm ve Erkeklik İlişkilerinde Biçimlenen Babalık,” 31.

Erkeğin işsiz olması sıkıntılıdır. Eğer ki evli ve sağlıklı ise evine bakmak zorundadır. Erkek iş seçmez evine bakmak için ekmek götürmek için her işi yapmak zorundadır. Din burada sorumluluğu erkeğe yüklemiştir. Erkek kadına kavvamdır. Bu doğrudur. Kadının çalışma alanları sınırlıdır. Gerek dinî kurallardan gerek fiziksel güçsüzlüğünden dolayı her işi yapamaz. Ama erkek her işte çalışabilir. Bu açıdan erkek aile reisidir. Yaratılış olarak erkek güçlü kadın zayıf yaratılmıştır. Erkek kadın eşitliğine adalet merkezli yaklaşım. (K10: İmam, Evli, 37 Yaşında).

Michael G. Peletz'in "Hegemonic Muslim Masculinities and Their Others: Perspectives from South and Southeast Asia"⁵⁹ isimli araştırmasındaki Müslüman erkeklerin hayatlarında günlük ibadetlerden ve geleneksel olarak yorumlanan Allah'a teslimiyetten çok daha fazlası olduğu iddiasıyla erkekliğin kazanılmasında ekonomik ilişkilerin hegemonik bir unsur olarak tespiti önem arz etmektedir. İslam dininin erkeğe biçmiş olduğu eve bakma yükümlülüğünün kavvamlıktan/aile reisi olmaktan gelen bir sorumluluk olduğunu düşünen görüşmeci, kadının fiziksel olarak güçsüz olmasının bu görev için yetersiz olduğunu gösterdiğini ve dinin bu şekilde kadını koruduğunu belirtmiştir. Erkek egemenliğinin somutlaşmış şeklinden biri de cinsiyetler arası iş bölümüdür. Bazı feminist kuramcılara göre, kadınlar arasındaki farklılıkların daha çok gündeme gelmeye başladığı 1980'li yıllarda bile ev, hala kadınlık deneyiminin özü olarak duruyor, farklılıklar esasen sosyolojik ya da politik kimliklerden kaynaklanan farklar olarak ifade ediliyordu. İslam dininin erkekten beklediği tutum ve davranışlarla ilişkili olarak bir diğer yaklaşım erkeğin çalışmasının ibadet olduğu görüşüdür. Bu görüşünü bir hadis ile destekleyen bir katılımcı, Peygamber'in çalışmayı teşvik ettiğini özellikle vurgulamıştır:

Yani erkek çalışmalı. Gerekirse gidip madenlerde en kötü yerlerde de olsa çalışmalı. Çünkü insanoğlu kendi el emeğinden kazandığı ve yediği şeyden daha hayırlı bir yiyecek bulmamıştır. Bu hadistir. Peygamber efendimizle çalışmayı teşvik etmiştir. Hatta çalışan elleri için işte bunlar cehennemde yanmaz diye ferman etmiş, buyurmuştur. Neticede çünkü çalışmak da bir ibadettir. Kişinin kazanıp ihtiyaçlarını kendi eli ile karşılamış bir ibadettir. (K11: İmam, Evli, 35 Yaşında)

Erkeğin yaratılış/fitrat olarak çalışmaya yatkın olduğu, ailesine ve çocuklarına iyi bir örnek olmak isteyen erkeğin/babanın mutlaka bir iş sahibi olması gerektiği görüşü birçok katılımcı tarafından dile getirilmektedir. Benzer şekilde Harris, çalışmasında evin geçimini sağlamanın, erkeklerin

⁵⁹ Michael G. Peletz, "Hegemonic Muslim Masculinities and Their Others: Perspectives from South and Southeast Asia."

eşleri ve çocukları üzerindeki otoriteleri noktasında hayati bir öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. Erkekliğin maddi bir temeli olduğu gerçeği erkek kimliğinin üretiminde ve sürdürülmesinde hegemonik bir unsur olarak görünmektedir. Eve bakmak, evi geçindirmek erkeğin işidir, erkek her koşulda bir iş sahibi olmalıdır gibi erkeklikle özdeş görülen, erkeklerin kadınlar üzerinde tahakkümü sağladığı düşünülen bu ve benzeri birçok davranış biçimlerinin aslında erkeği de zor durumda bıraktığı görülmektedir. Çalışmanın/ iş sahibi olmanın, İslam dininde bir ibadet olarak zikredilmesi, Müslüman erkekleri dinsel bir yükümlülüğün de altına sokmaktadır. Buradan yola çıkarak bunun din algısından kaynaklı bir hegemonik erkeklik biçimi olduğu söylenebilir.

3.2. İdeal/Hegemonik Erkeklik Düşüncesi ve İslami Yaklaşım

Erkek egemenliğini kurumsallaşmış ve oturmuş örüntüsüne göre erkeklerin, kadınları ezdiği tezi tartışılmaz olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte erkekliğin aslında erkeği de ezdiği son dönem erkeklik çalışmalarında tartışılan bir savdır. Bir iktidar pratiği olarak erkekliğin bünyesinde tahakküm ve çatışma süreçlerini barındırdığı, bunun da sadece kadın açısından değil erkek açısından da bazı zorlukları içerdiği görüşünü savunanlar da olmuştur. Erkeklik kadını dışarıdan, erkeği ise içerden yıkan bir kimliktir. Real'in ifadesiyle bu kimlik, kızların seslerini ve erkeklerin de kalplerini hançerlemeyi hedef alır.⁶⁰ Bourdieu'ya göre, eril imtiyaz da ayrıca bir tuzaktır; erkeklerin her birini her koşulda erkekliğini ispatlamaya zorlayacak ölçüde abesleşebilen daimî bir gerilim ve çekişme, bu imtiyazın olumsuz yanını teşkil eder.⁶¹ Erkek iktidarının ceremesini doğrudan çeken kesimin kadınlar olduğunu kabul eden Connell, erkeklerin toplumsal avantajlarının bedelini ödediklerini düşünmektedir. Erkeklerin de kadınlardan farklı bir konumda olmadığını hatta ödedikleri bedellerle bazen daha da zor durumda olabileceklerini tartışmaya açmaktadır.

Gilmore, *Erkeklik Bilmecesi*⁶² adlı yazısında, erkeklerin zorluk, stres ve acı yüklü birtakım ritüelleri geçerek erkekliği elde ettiklerinden bahsetmektedir. Diğer bir deyişle, gerçek erkeklik, eziyet dolu bir dizi test sonucunda kazanılabilecek bir kimliktir. Erkek için de kadın için de hayatın kendisi birçok zorluklarla iç içedir. Erkeklik ve erkeklerden beklenen roller çeşitli zorlukları barındırdığı için hegemonik erkeklik ideolojileri erkek için birer stres kaynağıdır. Çalışmanın bu bölümünde görüşmecilere "Erkekliği bozan tutum ve davranışlar nelerdir? İdeal Müslüman bir erkek nasıl biri

⁶⁰ Real Terrance, *Erkekler Ağlamaz*.

⁶¹ Bourdieu, *Eril Tahakküm*.

⁶² Gordon Braden, "The Manhood Puzzle."

olmalıdır? Hz. Muhammed nasıl bir erkekti? Peygamber bir erkek olarak neler yapar neler yapmazdı?" gibi sorular sorularak, 'erkeklik en çok erkeği mi ezer' tezinin hegemonik bir baskı unsuru olup olmadığı, araştırma grubunda nasıl bir zemine karşılık geldiği irdelenmektedir. Bir katılımcı tarafından erkekliği bozan durumlar şu şekilde sıralanmaktadır:

Yani imtihan dünyasındayız. Kimi erkeği kadın bozuyor kimi erkeği para bozuyor. Kimi erkeği makam bozuyor. Mevki bozuyor. O değişebiliyor. Erkeği bozabilen şeyler çok. Ama bu erkek kendi rolünün dışına çıkınca bozulmuş oluyor bana göre. Kadın da aynı şekilde kendi rolünün dışına çıkınca bozulmuş olur. Roller nedir diyecek olursan işte sabah tandır konuştuğumuz yapması gereken şeyleri yapmazsa biraz bozulur yani. Erkeklikten çıkmasa bile bir nebze uzaklaşır yani. (K13: İmam, Evli, 30 Yaşında).

İslam dini, vaz ettiği emir ve yasaklarla, erkek rollerinin toplumsal şekilde konumlandırılmasında önemli bir etken olarak gözükmektedir. Colette Harris'ın Nijerya'nın Kaduna bölgesinde erkeklerin küresel değişim süreçlerinden nasıl etkilendiklerini ve bununla başa çıkma stratejilerinin neler olduğunu konu edindiği; "Masculinities and Religion in Kaduna, Nigeria: A Struggle for Continuity at a Time of Change"⁶³ başlıklı çalışması dinin toplumsal cinsiyet rollerini nasıl tasarladığına atıflar yapmaktadır. Ona göre her din, Ona göre her din, üyelerini kendine bağlamaya hizmet eden örgütsel kodlara sahiptir ve bunlar toplumsal cinsiyet performanslarına uygun bulunan yerel kültürel ideallerle tasarlanmaktadır. Erkek için yapılması hoş karşılanmayan bütün kötü davranışların kadınlar için de aynı derece kötü olduğu görüşü ifade edilse bile erkeğin İslam'ın belirlediği çerçevede hareket etmediği takdirde erkekliğinin bozulacağını söyleyen bir katılımcı, erkek kimliğine zarar veren durumları şöyle dile getirmektedir:

Hani biz erkekliğe önem veriyoruz. Hani erkek deyince delikanlı olur, cesur olur. İşte yiğit olur. İşte mesela merhametli olur. Mesela aldatma bunlardan bir tanesi. Belki olabilir hani. Kötü alışkanlıkların hepsi erkekliği bozar. Mesela diyor adam diyor işte sigara içmiyorsa erkek değil bunlar. Çok saçma bir şey. İslam'ın belirlediği çerçevede hareket etmesi lazım. Erkek vurma, kırmayla erkek değildir. Çünkü peygamber ne diyor? Diyor güreşte en büyük galiba güreşte öfkelenildiği zaman öfkesini yenendir. (K14: İmam, Evli, 52 Yaşında).

Erkekler üzerinde hegemonik bir baskı kuran diğer bir şey, imanlı/ Müslüman bir erkekten beklenen güçlü bir inanç ile karşılaştığı sorunların üstesinden gelmesidir. Ancak araştırmanın ulaştığı bu sonuçtan farklı olarak

⁶³ Colette Harris, "Masculinities and Religion in Kaduna, Nigeria: A Struggle for Continuity at a Time of Change."

Peter E. Hopkins "Youthful Muslim Masculinities: Gender and Generational Relations"⁶⁴ adlı çalışmasında dinden ziyade genç Müslümanlara dayatılan baskı ve talepler; Müslüman erkekler için ırksallaştırılmış, etnikleştirilmiş ve cinsiyetlendirilmiş olgulardan oluştuğunu ifade etmektedir. Nitekim imamların bir erkek olarak dinî emir ve yasakları uygulamada bazı zorluklar yaşadığı görülmektedir. Müslüman erkeklerin tıpkı Hz. Muhammed gibi bir erkek olması gerektiği anlayışı, imamlar arasında ideal bir erkeklik modeli olarak öne çıkmaktadır. Hz. Peygamber, eşlerine karşı saygılı ve merhametli, yardımsever, adaletli bir koca, kendi söküğünü kendisi diken bir erkek modeli olarak sunulmaktadır. Böyle bir erkek imajı İslam dininde rol model olarak gösterilen bir erkeklik olgusudur. Nitekim imamların erkeklik tanımlarının çoğunda Hz. Peygamber şöyle yapardı, böyle yapmazdı gibi birçok ifadeye rastlamak mümkündür. Erkek bir peygamber modelinde Hz. Muhammed'in kibar, nazik ve merhametli olması diğer bir erkeklik biçimi olarak ifade edilebilir. Erkek adamın ağlamasını çoğunlukla Peygamber'in ağlamasına göre ele alan, bunun merhametten gelen bir özellik olduğunu vurgulayan birçok görüşmeci olmuştur. Ayrıca bir imam tarafından Peygamber'in yumuşak huylu ve üstün ahlaklı olması önce insan olmakla daha sonra erkeklik ile ilişkilendirilerek anlatılmaktadır:

Erkekten ziyade bir insandır. Bize anlatılanlar ve Kur'an tarifine göre üstün ahlaklı olduğunu, yumuşak huylu olduğunu merhametli biri olduğunu biliyoruz. İnanmayan insanlara defalarca gitmiştir, ısrarcı olmuştur ve davasından vazgeçmemiştir. Düşmanı bile olsa adil davrandığını biliyoruz. (K16: İmam, Evli, 37 Yaşında)

İmamlar açısından erkekliğin hem dinî hem de sosyal gereklikleri olan bir kimlik olmasından yola çıkarak erkekliğin erkekleri de ciddi anlamda olumsuz etkilediği söylenebilir. Hegemonya toplumsal yapıda zamanla erkeği de ezmeye başlamaktadır. Nitekim Kur'an'da belirli alanlarda erkeklere ve kadınlara farklı sorumluluklar verildiği söylenebilir. Örneğin, erkeklere ailenin geçimini sağlama, aileyi koruma ve yönetme sorumluluğu verilmektedir. Ataerkil düzende ise kadınlara ailenin iç düzenini sağlama ve çocuk yetiştirme gibi görevler atfedilmektedir. Bu görev ve sorumlulukların hegemonik unsurlar taşıdığı da görülmektedir. Ancak bu durumun araştırmanın yapıldığı bölge özelinde kültürel bir yönünün olduğu söylenebilir. Nitekim Pam Nilan, Mike Donaldson ve Richard Howson'un "Indonesian Muslim Masculinities in Australia"⁶⁵ başlıklı makalesinde Hegemonik erkekliğin bir belirleyicisi olarak Endonezyalı Müslüman erkeklerin 'zeki, konuşkan, bir yolu, bir aurası olan' kişiler olduklarından

⁶⁴ Peter E. Hopkins, "Youthful Muslim Masculinities: Gender and Generational Relations."

⁶⁵ Pam Nilan, Mike Donaldson, ve Richard Howson, "Indonesian Muslim Masculinities in Australia."

bahsetmektedir. Çalışmanın bu sonucundan yola çıkarak ideal erkeklik biçimlerinin kültürel olarak değişiklik gösterebileceği ifade edilebilir.

Erkeğin hayatında gerek görünür gerekse de örtülü bir biçimde ortaya çıkan, dinin ve ataerkinin yapılması veya yapılmamasını istediği tutum ve davranışların gündelik hayatta imamları da etkilediği tespitine ulaşılmaktadır. Yanlış bir zamanda erkek olarak dünyaya geldiğini söyleyen imamlardan biri, ataerkilliğin neredeyse din kadar etkili olduğu bu şehirde erkek olmanın avantajından ziyade zorluklarından ve dezavantajlarından bahsetmektedir:

Şimdi yaşadığımız çağda erkek olmak çok zor. Yanlış çağda erkek olmuşuz. Çünkü bütün hâkimiyet kadınların elinde şu an. Bir kadın bu toplumda isterse bir erkeğe her şeyi yaptırabilir. Hatta Hz. Âdem bile böyledir. Ha ataerkil toplumda da erkek olmak zordur. İslam'da da erkek olmak zordur. Çünkü bütün her şeyi sana yüklüyor. Mesela eşine ve çocuğuna bakmakla yükümlüsün. Ama o zorunda değil. (K17: İmam, Evli, 33 Yaşında)

Erkekliğin kazanılmasında, kanıtlanmasında ve sürdürülmesinde bir kısmı dinden bir kısmı da ataerkillikten gelen geleneksel ve kültürel davranış kodlarının erkeklere öğretilmesi, hegemonik bir boyut taşımaktadır. Yukarıda bahsi geçen ideal Peygamber tasviri aslında din kökenli bir hegemonik erkeklik biçimi olarak ifade edilebilir. Çünkü ideal Müslüman bir erkek olmak Peygamber gibi bir erkek olmaktan geçer. Peygamber böyle bir erkekti ben de böyle bir erkek olmak zorundayım hissiyatının imamları bazen zor durumda bıraktığı görülmektedir. İslam dininin erkeğe evin ekonomik geçimini sağlama misyonunu verdiğini ifade eden imamların çoğu bunun aynı zamanda erkek için çok zor bir durum olduğunun da altını çizmişlerdir. Erkeğin mutlaka bir iş sahibi olması gerektiği, işsiz bir erkeğin ailesinin geçimini sağlayamayacak olması, dinin erkeğe biçtiği aile reisliği rolü ile yakından ilişkilidir. Benzeri birçok durumda din kökenli olup ataerkil sistem içerisinde de varlığını sürdüren ideal erkeklik ya da hegemonik erkeklik biçimlerinin olduğu söylenebilir.

Sonuç ve Tartışma

Araştırma süresince imamlardaki erkeklik olgusunun oluşumu, hegemonik erkeklik biçimlerinin (erkek adam ağlamaz, erkek adam işsiz olmaz, erkek adam ev işi yapmaz vb.) imamların gündelik yaşamlarına yansımaları, imamlardaki ataerkil normların dinî referansları, imamlar arasında hegemonik erkeklik kategorileri, eril tahakküm ve erkekten beklenen tutum ve davranışların imamları nasıl etkilediği analiz edilmiştir. İmamların yaşadıkları ataerkil sosyal çevre erkek kimliğinin edinilmesinde

belirleyici bir unsur olmuş görünmektedir. İmamların erkeklik algılarında cinsiyet, biyolojik bir kimlik olmanın ötesinde sosyal bir olgu olarak ve bazı yönleriyle ataerkil kabullere göre şekillenmektedir.

İmamların 'erkek adam' tanımlarında fiziksel üstünlük (ağır şartlar gerektiren işlerde erkeklerin çalışması, kadınların yaratılış itibarıyla ev işi yapıp çocuk bakımıyla ilgilenmeye meyilli olması, kadınların duygusallıklarının zayıflık olarak zikredilmesi vb.) ön plana çıkmaktadır. Araştırma grubundaki imamların yaşadıkları ortam, ataerkil toplumsal yapının hâkim olduğu sosyal bir çevreden oluşmaktadır. Modern cinsiyet algısında kadın ile erkek eşit bir konumda görülmektedir. Benzer şekilde imamların cinsiyet algılarında erkek ve kadının eşit olarak yaratıldığı fikri yer edinmektedir. Ancak kadın ve erkek eşitliği genellikle dinsel sorumluluk açısından ele alınmaktadır. İmamların eşitlik düşünceleri modern algıdan bu yönüyle farklılaşmaktadır. İmamların kadın ve erkeğin fiziksel özellikleri veya akli melekeleri gibi konularda imamların eşitlikçi bir yaklaşıma sahip olmadıkları görülmektedir.

Ataerkil düzende erkek tam zamanlı bir iş sahibi olmalı ve ailenin geçimini sağlamalıdır. İslam dininde paralel bir bakışının (Genel kabule göre erkek kavvamdır, evin reysidir çünkü ailenin ekonomik geçimini sağlamaktadır. İslam hukukundaki miras paylaşımında da erkeğe iki kadına bir pay verilmesi bu görev bağlamında açıklanmaktadır) olduğu zikredilmektedir. İslam dininin erkeği, aileyi koruyup kollayan bir konuma oturtması, haneyi geçindirme görevinin erkeğe verilmesi, imamlar tarafından kadınların ev içi işlerde yaratılış olarak erkekten daha becerikli olduğunun zikredilmesi, imamlardaki erkeklik algılarının İslam dinindeki yansımalarıdır. İmamların eril kimliklerinde ataerkillikten gelen toplumsal normlardan bir kısmının varlığı ve İslamiyet'in bu rolleri benimsetecek tutum ve davranışları emretmesi, erkek kimliğinin öğrenilmesinde ataerkil ve dinsel söylemin iç içe geçtiğini göstermektedir. Hegemonik erkeklikte, ailesinin ihtiyaçlarını sağlayacak olan erkektir. Erkeğin erilliğini kazanmasının şartlarından biri de iş sahibi olmasıdır. Erkek adam işsiz olamaz yaklaşımından hareketle erkekliğin kazanılması noktasında erkeğin iş sahibi olması şartı, imamlardaki hegemonik bir unsur olarak göze çarpmaktadır.

İmamların erkekliği biyolojik ve doğal bir hal olmanın yanı sıra kişinin içinde yetiştirdiği toplumsal bağlama göre değişebilen kültürel pratikler olarak tanımladığı görülmektedir. İmamların bu tariflerinden erkeklerin zayıf gözükmemek için gizli ve içten ağladıkları ve bunun kültürel olarak erkeklerden beklenen rol ve davranışlarla yakın bir ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır. Erkek adam ağlamaz şeklindeki hegemonik kabulün

yorumlanmasında, Peygamber'in 'ağlamak merhametten gelir' biçimindeki söyleminin imamlar tarafından vurgulanması, imamların erkeklik algılarındaki rol/modelin ideal bir erkek olan peygamber algısı çerçevesinde şekillendiği anlamını taşımaktadır. Bu meyanda hegemonik bir erkeklik biçimi olan "erkek adam ağlamaz" söyleminin imamlarda iki şekilde tezahür ettiği tespit edilmiştir. Bir yandan ağlamanın merhametten gelen bir şey olduğu ifade edilirken diğer taraftan ağlamanın erkekleri zayıf göstereceğinden korkularak gizli yapıldığı belirtilmektedir. İmamların bu noktada davranışsal bir gerilim yaşadıkları görülmektedir. Bu da imamlardaki erkeklik biçimlerinin hegemonik unsurlar içerdiğini göstermektedir.

Hegemonik erkeklik biçimlerinden bir diğeri de erkeğin ev işi yapmayacağı algısıdır. Nitekim ataerkil toplumlarda erkek evin reisi olarak kurgulanmakta, kadına da evin ve çocukların bakımından sorumlu bir misyon yüklenmektedir. Günümüz modern toplumlarında kadının da çalışma hayatına dahil olmasıyla ev işinin salt kadın işi olarak görülmesine dair algı dönüşmeye başlamıştır. Öncelikle sahada görüşülen imamlardan hiçbiri erkeğin ev işi yapmasına doğrudan karşı bir tutum sergilememiştir. Ancak imamların ev işi tariflerinde ve ev işinin hangi durumlarda yapılacağı hususunda bazı hegemonik izler taşıdığı görülmektedir. Hiçbir imam ev işini erkek işi olarak tasvir etmemiştir. Kadının ev işlerini yapamayacak kadar hasta olması durumunda ev işinin erkek tarafından yapılacağı sıklıkla vurgulanmıştır. Yanı sıra yemek yapmak, çocuğun altını değiştirmek ve temizlik yapmak gibi işler, erkeğin yapısına aykırı hususlar olarak zikredilmiştir. Sonuç olarak erkek ev işi yapar ancak "ev işi kadın işidir, erkek anlamaz, erkeğin yapısına ters, çaresiz kalınınca erkek yapmalıdır" vb. söylemler ataerkil normlarla örtüşmektedir. Zaman zaman rol/model olan Peygamber'in ev işi yaptığı, eşlerine yardım ettiği, kendi söküğünü kendi diktiği vurgulansa bile hiçbir imamın bunları yaptığına dair bir söylemi söz konusu olmamıştır.

Erkeklerin bir iktidar pratiği olarak kadınları ezdiği yıllarca tartışılmaz bir tez olarak kabul edilmektedir. Erkekliğin bünyesinde tahakküm ve çatışma süreçlerini barındırdığı, erkeklerin eril kültürel paradoksun hem üreticisi hem de ürünü oldukları algısı zamanla geliştirilmektedir. İmanlı/Müslüman bir erkekten beklenen güçlü bir inanç ile karşılaştığı sorunların üstesinden gelmesinin istenmesi şeklindeki hegemonik bir baskının erkekleri de zor durumda bıraktığı görülmektedir. Erkekliğin hem sosyal hem de dinî gereklilikleri olan bir kimlik olarak nitelendirilmesi, erkekliğin kazanılmasında, kanıtlanmasında ve sürdürülmesinde ataerkil ve dinsel öğretiler, imamları bazı zorlu durumlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Nihai

olarak ulaşılan bazı sonuçlar, imamlardaki eril egemen düşünce biçimlerinin din ile kurduğu ilişkiyel bağı açıkça göstermektedir. Ayrıca kadının duygusal zayıflıkları, bedensel baştan çıkarıcılığı, devletlerin yıkılmasına sebep olabilecek kadar ihtirasları, unutkanlığı vb. eksik yönlerine sık sık atıflar yapıldığı düşünüldüğünde, imamların hâkim ataerki görüşle benzer yaklaşımlara sahip olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak araştırma konusu bakımından ve Diyarbakır merkez ilçelerindeki farklı sosyal özelliklere sahip bazı cami imamlarla görüşmeler yapıldığından bu çalışma kent kırsalındaki veya ülkenin diğer bölgelerindeki imamların erkeklik algılarıyla ilişki kurularak genelleştirilemez. İmamların erkeklik algılarındaki dinsel motifler irdelenirken, din; teorik, pratik ve sosyal boyutlarıyla sınırlandırılarak değerlendirilmiştir.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest:

Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. / The author declared that there is no conflict of interest.

Finansal Destek / Grant Support:

Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.

YZ Kullanım Beyanı / Declaration of AI use:

Yazar, bu çalışmayı oluştururken yapay zeka destekli teknolojileri kullanmadığını beyan etmiştir. / The author declared that no AI-assisted technologies were used in the creation of this article.

Etik Kurul Onayı / Ethics Committee Approval:

Bu çalışma için, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulundan 361294 sayı, 20/371 karar, ile etik kurulu onayı alınmıştır.

Yazar Katkıları / Author Contributions:

Mehmet Ozan Ahnas %50, İhsan Toker %50

KAYNAKÇA

- Atay, Tayfun. "Erkeklik En Çok Erkeği Ezer." *Toplum Bilim* 101 (2004): 11-30.
- Atay, Tayfun. *Çin İşi Japon İşi Cinsiyet ve Cinsellik Üzerine Antropolojik Değıniler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.
- Bell, R. Hannah. *Erkek İşi Kadın İşi*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık, 2003.
- Bengtsson, Mariette. "How To Plan And Perform A Qualitative Study Using Content Analysis." *Nursing Plus Open* 2 (2016): 8-14.
- Berktaş, Fatmagül. *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*. İstanbul: Metis Yayınları, 2023.
- Bora, Aksu. *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Bourdieu, Pierre. *Eril Tahakküm*. Çev. Bedir Yılmaz. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2019.

- Bozuk, Mehmet. "Türkiye'de Ataerkillik, Kapitalizm ve Erkeklik İlişkilerinde Biçimlenen Babalık." *Fe Dergi* 10:2 (2018): 31-42.
- Braden, Gordon. "The Manhood Puzzle." ed. David Gilmore, içinde 9-29. New Haven: Yale University Press, 1993.
- Connell, R. W. *Gender and Power*. Cambridge: Polity Press, 1987.
- Connell, R. W. *Masculinities*. Berkeley: University of California Press, 1995.
- Delaney, Carol. *Tohum ve Toprak*. Çev. Aksu Bora ve Selda Somuncuoğlu. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Demren, Çağdaş. "Erkeklik, Ataerkillik ve İktidar İlişkileri." ed. Ayşe Akın, içinde 33-44. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2003.
- Erdoğan, İlker. *Medya'da Hegemonik Erkeklik ve Temsil*. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2011.
- Gerami, Shahin. "Islamist Masculinity and Muslim Masculinities." ed. Kimmel S. Michael, içinde 128-144. New York: Sage Publications, 2005.
- Giorgi, Amedeo. "The Theory, Practice, and Evaluation of the Phenomenological Method as a Qualitative Research Procedure." *Journal of Phenomenological Psychology* 28:2 (1997): 235-260
- Goldberg, Herb. *Erkek Olmanın Tehlikeleri*. İstanbul: Totem Yayınları, 2018.
- Gökariksel, Banu ve Anna J. Secor. "Devout Muslim masculinities: the moral geographies and everyday practices of being men in Turkey." *Gender, Place & Culture* 24:3 (2017): 381-402.
- Guba, Egon G. ve S. Lincoln, Yvonna. "Epistemological and Methodological Bases of Naturalistic Inquiry." *Educational Communication and Technology* 30:4 (1982): 233-52.
- Harris, Colette. "Masculinities and Religion in Kaduna, Nigeria: A Struggle for Continuity at a Time of Change." *Religion and Gender* 2:2 (2012): 207-30.
- Herd, Gilbert. *Erkeklik Ritüelleri: Papua Yeni Gine'de Erkek İnisiyasyonu*. Berkeley: California Üniversitesi Yayınları, 1982.
- Hopkins, Peter, E. "Youthful Muslim Masculinities: Gender and Generational Relations." *Transactions of the Institute of British Geographers* 31:3 (2006): 337-52.
- Kandiyoti, Deniz. *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. Çev. Aksu Bora. İstanbul: Metis Yayınları, 2015.
- Kasim, Muhammad Ali P. "Political Islam and masculinity: Muslim men in Australia." *Norma* 12: 2 (2017): 181-84.
- Kümbetoğlu, Belkis ve Hande Gedik. *Gelenekten Geleceğe Antropoloji*. İstanbul: Epsilon Yayınları, 2005.
- Manen, Van. *Researching Lived Experience: Human Science for an Action Sensitive Pedagogy*. London: Althouse Press, 1990.
- Nilan, Pam, Donaldson, Mike ve Howson, Richard. "Indonesian Muslim Masculinities in Australia." *Asian Social Science* 3:9 (2007): 18-27.
- Odabaş, Sevim. "İnternette Erkeklik, Cinsel Sağlık Politikası ve Ticareti." *Doğu Batı* 63 (2019): 203-221.
- Okutan, Birsan Banu. *Erillik ve Din*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2017.

- Orhun, Orhan ve Kayhan Delibaş. "Eleştirel Erkeklik Çalışmaları ve Raewyn Connell." *Felsefe ve Sosyal Bilimlerde Diyaloglar* 14:1 (2021): 14-30.
- Peletz, Michael G. "Hegemonic Muslim Masculinities and Their Others: Perspectives from South and Southeast Asia." *Comparative Studies in Society and History* 63:3 (2021): 534-565.
- Sancar, Serpil. *Erkeklik: İmkânsız İktidar: Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*. İstanbul: Metis Yayınları, 2016.
- Selek, Pınar. *Sürüne Sürüne Erkek Olmak*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Sığın, Aykut ve Ayşe Canatan. "Collaborative Male, Subaltern Male and Marginal Male from Connell's Theory of Masculinities: Conceptual Hegemony of Hegemonic Masculinity." *Journal of Social Sciences*, 32:5 (2018): 163-175.
- Sondy, Amanullah. *The Crisis of Islamic Masculinities*. London: Bloomsbury Publisher, 2015.
- Şimşek, Hasan ve Ali Yıldırım. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016.
- Terrance, Real. *Erkekler Ağlamaz*. Çev. Zerrin Kortukcuoğlu. İstanbul: Kuraldışı Yayınları, 2004.
- Topçu, Şenol. "1980 Sonrası Türk Öyküsünde Erkek ve Erkeklik Olgusu." Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, 2017.
- Turan, Esra Aslan. "İmamların Erkeklik Anlayışı." *Türkiye İlahiyat Araştırmaları* 7:3 (2023): 411- 432.

